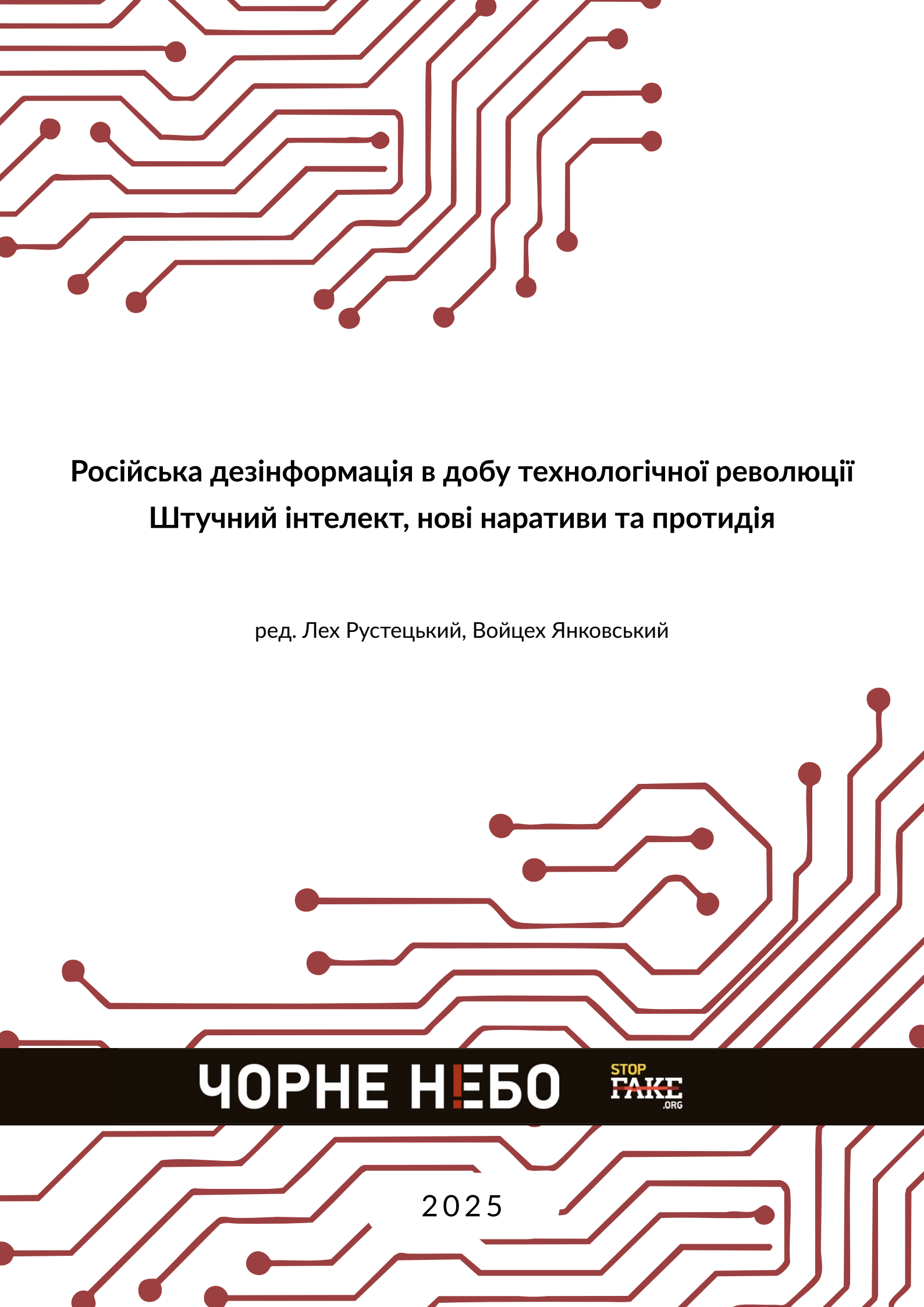

The background of the entire page is a red circuit board pattern. It consists of numerous lines of varying thicknesses, some straight and some at right angles, creating a complex network. Small red circles are placed at various points along these lines, resembling solder points or vias on a printed circuit board. The pattern is more dense in the top-left and bottom-right corners and more sparse in the center.

Російська дезінформація в добу технологічної революції Штучний інтелект, нові наративи та протидія

ред. Лех Рустецький, Войцех Янковський

ЧОРНЕ НЕБО

**STOP
FAKE
.ORG**

2025

Зміст

ВСТУПНЕ СЛОВО

Войцех Янковський2

КОЛИ ШІ ПРАЦЮЄ НА ПРОПАГАНДУ: ЯК КРЕМЛЬ ВЧИТЬ АЛГОРИТМИ БРЕХАТИ

Лех Рустецький4

МІМІКРІЯ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ: ПРОЯВИ ТА ПРОТИДІЯ

Євген Магда10

АЛГОРИТМИ ВІЙНИ: ЯК ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЗМІНЮЄ ПРАВИЛА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БОРОТЬБИ

Ольга Юркова14

ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ЯК ТЕРОРИЗМ

Якуб Ольховський19

«ЛОЖКА ЗНАЙШЛАСЯ, А НЕПРИЄМНИЙ ОСАД ЗАЛИШИВСЯ». ВИКЛИКИ ТА ПЕРЕШКОДИ У БОРОТЬБІ ЗА ПРАВДУ В ЕПОХУ БОТІВ ТА ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Пьотр Матеуш Боболович23

ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ НА ПАРТНЕРСЬКІ ВІДНОСИНИ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ

Валентин Балюк, Сергій Даниленко29

ЦЕ НЕ ВІНА МОСКВИ

Якуб Ольховський36

РОСІЙСЬКІ ОПЕРАЦІЇ ПІД ЧУЖИМ ПРАПОРОМ НА ПРИКЛАДІ ВИКОРИСТАННЯ ГРОМАДЯН ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ.

Павло Боболович40

«ТРОЯНСЬКИЙ КІНЬ» У ТИЛУ НАТО: ЯК КОРУПЦІЯ ЕЛІТ ТА «СПЛЯЧІ» ОСЕРЕДКИ ВІДКРИВАЮТЬ ВОРОТА «РОСІЙСЬКОМУ МИРУ»

Артур Жак51

МІНСЬК ГОВОРИТЬ МООВОЮ МОСКВИ: БІЛОРУСЬКА ПРОПАГАНДА ДЕДАЛІ БІЛЬШЕ СИНХРОНІЗУЄТЬСЯ З РОСІЙСЬКОЮ

Ольга Семашко57

ВСТУПНЕ СЛОВО

Войцех Янковський

У той час, коли ми передаємо до Ваших рук (а точніше — на жорсткі диски та інші носії) нашу публікацію, вирішується доля України. Можливо, цей період увійде в історію як один із найдраматичніших у ХХІ столітті. Ми спостерігаємо надзвичайний інформаційний галас, пов'язаний із 28 пунктами «мирного плану» Дональда Трампа, що потрапив у медіапростір (або був зумисне вкинтий у ЗМІ). Новини змінюються, немов укалейдоскопі. Хто є автором плану, чия це пропозиція? Кількість пунктів зменшилася до 20, навіть до 19. Чи пам'ятатиме хтось ці деталі через два роки? Можливо, вони загубляться серед безлічі інших фактів, але безсумнівно одне: ми є свідками подій, що мають фундаментальне значення для України та всієї Європи, включно з Польщею.

Саме в таких умовах і в такий спосіб сьогодні твориться інформація. Це лише верхівка айсберга. Під поверхнею води, приховані від наших очей, лежать мільйони тонн льоду дезінформації. Російські традиції дезінформації (хоча сам термін тоді ще не існував) сягають часів щонайменше Катерини II, про що пише у своєму тексті Євген Магда. Вдосконалені за радянської доби, вони дійшли до ХХІ століття, щоб отруювати життя та інформаційний простір демократичних держав. Нині російська дезінформація атакує західні демократії, країни Центральної та Східної Європи, а після 2014 року — і це справжня симфонія дезінформації — Україну. Додамо, атака відбувається не лише на нашу частину світу. Як згадує П'єтр Матеуш Боболович, особливо вразливими до атак є такі регіони, як Латинська Америка чи Африка.

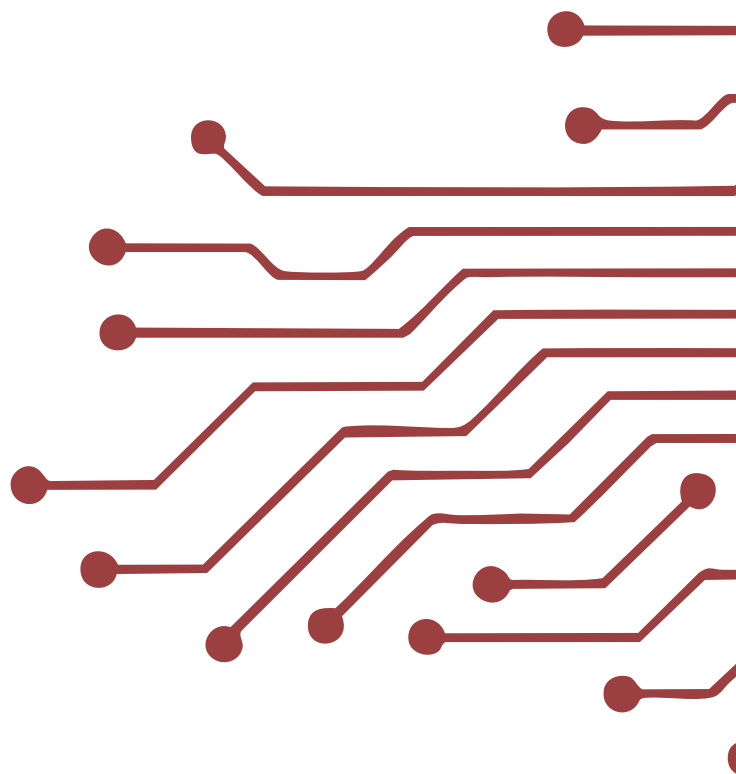
Саботаж у поєднанні з дезінформацією створює своєрідну синергію, стаючи надзвичайно небезпечним інструментом. У 2018 році поляки з організації «Фаланга» підпалили угорський культурний центр на Закарпатті. У дні, коли ми завершували роботу над цією серією матеріалів, громадяни України, своєю чергою, здійснили диверсію на об'єктах польської залізниці. Обидва випадки, а також «операції під фальшивим прапором», описав Павел Боболович. Усі сліди зрештою ведуть до російських спецслужб. Це не завадило головному редактору впливового у консервативних колах тижневика в Польщі припустити, що насправді саботаж здійснили українські служби. Ми спостерігаємо безпрецедентне явище. Не тільки Telegram-канали просувають російський наратив — ми можемо придбати його і в польських кіосках преси. Роль фальшивих наративів у відносинах Польщі та України в нашому томі також проаналізували Валентин Балюк і Сергій Даниленко.

Особливим викликом є штучний інтелект. Ця нова сутність формуватиме образ майбутнього інформаційної сфери і, на жаль, дезінформаційної також. Розвиток штучного інтелекту відкриває нові можливості для фальсифікації реальності. Інтенсивність цього явища описала Ольга Юркова. З початку повномасштабної війни значно зросло використання ШІ для створення цілого каталогу фейків. Відеоматеріали, згенеровані

за допомогою штучного інтелекту, які спочатку можна було розпізнати неозброєним оком, з часом стають дедалі досконалішими. Ми наближаємося до межі, за якою чатує все більше небезпек. Адже штучним інтелектом також можна маніпулювати — спеціально створені бази фейкового контенту скануються і використовуються для синтезу інформації в генеративних моделях ШІ. Лех Рустецький попереджає у статті, що відкриває наші публікації: «дезінформація перестане бути лише контентом — вона стає частиною навчальних даних штучного інтелекту, створюючи абсолютно новий рівень інформаційної загрози». У наш час ШІ не тільки галюцинує, але й — будучи об'єктом маніпуляцій — починає брехати. Це, мабуть, стане одним із головних викликів майбутнього.

Редакція проєкту Czarne Niebo – Stop Fake докладає всіх зусиль, щоб достовірно інформувати про гібридну, реальну та (дез)інформаційну війну, що триває. Ця збірка є результатом роботи різноманітного наукового та журналістського середовища, шляхи якого протягом багатьох років переплітаються для пошуку методів протидії гібридним загрозам з боку Російської Федерації. Авторами статей є аналітики, науковці та журналісти з Білорусі, Польщі та України. Наша мета — допомогти читачам зорієнтуватися у величезному потоці фейкових новин і хоча б морально підготуватися до нових викликів, пов'язаних зі стрімким технологічним прогресом.

Час свідомо зануритися у сферу дезінформації, бо вона все одно нас поглине. Краще бути до цього готовими.

КОЛИ ШІ ПРАЦЮЄ НА ПРОПАГАНДУ: ЯК КРЕМЛЬ ВЧИТЬ АЛГОРИТМИ БРЕХАТИ

Лех Рустецький

Російські операції впливу не лише генерують фальшиве відео та аудіо, але й навмисно отруюють інтернет контентом, що має формувати відповіді чат-ботів. У результаті дезінформація перестає бути просто контентом — вона стає частиною навчальних даних штучного інтелекту, створюючи абсолютно новий рівень інформаційної загрози.

Російська пропагандистська машина увійшла в нову фазу — еру штучного інтелекту. У 2023–2025 роках за багатьма напрямками фіксувалися випадки використання інструментів ШІ для створення та поширення прокремлівської дезінформації. Відео- та аудіодіпфейки, генеративні мовні моделі, клонування голосу та автоматизовані боти на базі ШІ стали частиною арсеналу в інформаційній війні. Масштаби цих дій безпрецедентні: від втручання у внутрішню політику Польщі та спроб підірвати моральний дух українців до впливу на громадську думку всієї Європи та США. Водночас зростає усвідомлення загроз і спроби реагування — виявлення фальсифікацій стає пріоритетом для спецслужб і ЗМІ, а експерти закликають до «цифрової пильності». У цій статті ми проаналізуємо, як російські дезінформаційні операції еволюціонували разом із розвитком інструментів штучного інтелекту, наведемо конкретні приклади останніх років, а також представимо прогнози на майбутнє та огляд дій розробників провідних моделей ШІ щодо протидії дезінформації.

Діпфейк як зброя пропаганди: від Польщі до України

Росія оперативно випробувала відеодіпфейки проти України одразу після початку повномасштабного вторгнення. Уже в березні 2022 року з'явилося фальшиве відео, на якому президент Володимир Зеленський нібито оголошує капітуляцію України та закликає армію скласти зброю. Якість цієї підробки була низькою: неприродно велике, нерухоме обличчя президента, накладене на чужий тулуб, і погана синхронізація руху губ. Проте пропагандисти намагалися підвищити достовірність повідомлення, зламавши рухомі рядки новин на українському телебаченні, щоб трансляти заклик до капітуляції. Хоча фейк швидко викрили, а президент Зеленський особисто спростував це «повідомлення», російські канали вихвалялися, що кілька українських бійців нібито повірили й справді склали зброю. Цей інцидент продемонстрував як потенціал, так і обмеження тогочасних діпфейків — їхня переконливість для масового глядача була ще незначною.

Однак технологія розвивається стрімко. У листопаді 2023 року прокремлівські джерела опублікували серію з трьох сфабрикованих відео, у яких генерал Валерій Залужний (тодішній Головнокомандувач ЗСУ) звинувачує Зеленського в загибелі свого радника і натякає, що сам може не дожити до наступних днів. Метою, очевидно, було розпалювання

конфлікту між військом і президентом. Цього разу якість діпфейку була значно вищою, ніж у випадку з фальшивим Зеленським у 2022 році: постать Залужного виглядала доволі природно, рухи та міміка були плавнішими, хоча експерти все ж помітили дрібні аномалії (наприклад, мінімальну розсинхронізацію руху губ зі звуком). Утім, для недосвідченого глядача таке відео могло виглядати переконливо. Цей кейс демонструє еволюцію арсеналу діпфейків — від грубих монтажів до дедалі досконаліших імітацій відомих осіб.

Наступним прикладом стала спроба цілеспрямованої атаки на вузьку аудиторію — у цьому випадку іноземних добровольців, які воюють на боці України. На початку 2024 року російські хакери видали себе за колишнього президента Петра Порошенка під час телеконференції з бійцями Міжнародного легіону оборони України. Під час сфабрикованого відеодзвінка «Порошенко» (згенерований штучним інтелектом) виголошував провокаційні тези проти Зеленського, намагаючись розсварити легіонерів із чинною владою. Всю інтригу розкрив Kyiv Independent: виявилось, що за операцією стояли російські фахівці з дезінформації, а так звані «перебої в мережі» під час розмови мали приховати недоліки діпфейку. Цей інцидент довів, що технологію можна використовувати й для точкових атак, спрямованих на конкретні спільноти або групи, адаптуючи контент до ситуації.

Діпфейки на фронті викликають особливе занепокоєння, оскільки стирають межу між правдою та брехнею. В Україні давно попереджали, що Росія використовуватиме такі техніки для посіяння сумнівів — і це дійсно сталося. Окрім повністю сфабрикованих фейків, з'являлися й простіші маніпуляції: монтаж справжніх записів або постановочні зйомки за участю акторів. Одним із найгучніших прикладів був відеоролик, який нібито показував, як українські солдати стріляють у жінку з дитиною; пізніше було встановлено, що його зняли на окупованій Росією території за участю підставних осіб. Такі дії призвели до того, що до будь-якого відеоматеріалу з фронту почали ставитися з дедалі більшою підозрою.

Російська дезінформація активно використовує клонування голосу та аудіосинтез. У 2024 році в соціальних мережах з'явився сфабрикований кліп, у якому губернатор Техасу Грег Ебботт нібито хвалить Путіна — слова були синтезовані, а факт маніпуляції підтвердили Fox News та офіс губернатора. Запис мав на меті вразити американських правих, натякаючи, що республіканський політик підтримує Кремль.

У 2024 році прокремлівські канали випустили фальшиве відео про нібито змову українських спецслужб з метою замаху на Такера Карлсона. Аналіз виявив цифрову маніпуляцію зображенням і звуком. Метою було дискредитувати Україну та викликати обурення серед консервативної аудиторії в США.

Варто зазначити, що у 2023 році також було викрито широкомасштабну операцію впливу в TikTok та на інших платформах, що проводилася англійською мовою. У її межах було створено тисячі пропагандистських відео щонайменше 7 мовами, у яких українську владу звинувачували в корупції. Усі ці відео об'єднувала одна деталь: диктор говорив нейтральним голосом без акценту, згенерованим штучним інтелектом. Мета полягала

в тому, щоб приховати російське походження цього контенту — завдяки синтезу мовлення тролі з «фабрики» в Санкт-Петербурзі могли видавати себе за «звичайних людей» з різних країн, які нібито діляться думками з низового рівня. Це ще один фронт, на якому штучний інтелект слугує дезінформації: агресор буквально говорить голосом місцевих громад, щоб підвищити правдоподібність брехні.

Генеративний ШІ сприяє поширенню фейкових новин: тексти, клони ЗМІ та «грумінг» моделей

Російська дезінформація використовує штучний інтелект не лише для фальсифікації зображень і голосів, а й для масового створення маніпулятивних текстів. Великі мовні моделі (LLM) дозволяють пропагандистам генерувати переконливі статті та коментарі, а також впливати на самі алгоритми шляхом маніпулювання контентом у мережі. Прикладом є мережа сайтів Portal Kombat (зокрема «Правда»), що публікують багатомовну, у тому числі польською, тиражовану проросійську пропаганду. Хоча ці сайти мають небагато реальних читачів, їхньою метою є «отруєння» інтернету, щоб моделі ШІ визнавали ці наративи достовірними. За даними NewsGuard, у 2023 році аж третина відповідей провідних чат-ботів містила елементи російської дезінформації, що стало результатом навчання саме на такому контенті.

Це явище отримало назву «грумінг LLM» (LLM grooming) — цілеспрямоване «виховання» моделей ШІ на пропагандистських даних. Доказ ефективності? ChatGPT та інші боти могли цитувати вигадані російські джерела або повторювати тези про «нацистів в Україні» чи про «вину Польщі» без будь-якого попередження. Іншими словами, дезінформація вийшла на системний рівень — замість того, щоб досягати аудиторії лише через статтю чи відео у Facebook, вона може бути згенерована на власний запит користувача за допомогою позірно нейтрального штучного інтелекту. Боротьба з пропагандою таким чином перейшла на фронт забезпечення якості навчальних даних для ШІ та усвідомлення загроз, пов'язаних із відповідями моделей.

Росія використовує генеративний ШІ для виробництва сучасної дезінформації. Операція «Двійник» (Doppelganger, 2022–2023) полягала у створенні десятків вебсайтів, що імітували авторитетні західні ЗМІ, зокрема Le Monde, The Guardian та Bild. На їхніх сторінках публікувалися фальшиві статті, що дискредитували Україну, біженців та НАТО, а все це підтримувала мережа фіктивних акаунтів у соціальних мережах.

США визначили двох росіян — Іллю Гамбашидзе та Миколу Тупікіна — координаторами кампанії. Завдяки інструментам штучного інтелекту вони могли масово продукувати контент багатьма мовами. Аналіз засвідчив, що статті, створені штучним інтелектом, були бездоганними з мовного погляду і стилізовані під професійну журналістику, що ускладнювало виявлення підробки.

«Двійник» показує, що Росія будує цілу інфраструктуру — фальшиві портали, боти та мережі штучного інтелекту, — щоб підірвати довіру до західних ЗМІ та поширювати пропаганду у спосіб, який важче ідентифікувати пересічному споживачеві.

У 2025 році генеративний ШІ був використаний у Литві для масового виробництва правдоподібних діпфейків, у яких підроблені політики та лікарі просували конспірологічні теорії та «чудодійні» засоби. Фальшиві записи, стилізовані під фрагменти телевізійних інтерв'ю, швидко поширилися у Facebook у кількох країнах ЄС, ввівши в оману сотні тисяч людей. Кампанія виявилася міжнародною фінансовою аферою: кіберзлочинці, серед іншого, лякали вакцинами, щоб спонукати аудиторію переходити за посиланнями та купувати підозрілі препарати. Антивакцинальні активісти, несвідомо підсилюючи меседжі, самі поширювали фейки. Литовські служби швидко виявили та заблокували близько 20 акаунтів, але ця справа показала, наскільки небезпечними стали діпфейки та як легко сьогодні поєднуються політичні маніпуляції з шахрайством.

Творці моделей ШІ проти дезінформації: ChatGPT, Gemini, Grok, Perplexity, DeepSeek, Mistral

Динамічний розвиток великих мовних моделей призвів до появи на ринку просунутих чат-ботів, здатних генерувати відповіді на майже будь-яке запитання. Такі моделі, як OpenAI ChatGPT, Google Gemini, Meta LLaMa (наприклад, у формі помічника Meta AI), Anthropic Claude, xAI Grok, Perplexity AI або китайський DeepSeek, змагаються між собою за можливості. Однак їхні творці стоять перед серйозним викликом: як запобігти перетворенню ШІ на інструмент дезінформації або несвідомому поширенню фальшивих наративів? Це питання є тим більш нагальним, що мільйони людей починають розглядати чат-боти як основне джерело інформації, замінюючи ними традиційні пошукові системи чи медіа.

Дотеперішні тести дають неоднозначну картину ефективності заходів безпеки. З одного боку, NewsGuard ще в середині 2023 року продемонстрував, що популярні чат-боти були вразливі до проникнення російських наративів (статистика на той час вказувала на близько 33% «заражених» відповідей). З іншого боку, останній звіт NewsGuard від серпня 2025 року показує, що в десяти провідних інструментах ШІ частка повторення неправдивих тверджень зросла до 35%. Дані за серпень 2024 року фіксували показник 18%, що означає майже подвоєння за рік. На думку авторів звіту, це зростання можна пояснити тим, що системи ШІ почали інтенсивно використовувати пошук у реальному часі (відсоток відмов у відповіді знизився з 31% у 2024 р. до 0% у 2025 р.), що призвело до більшої експозиції «забруднених» джерел — включно із сайтами з низьким рівнем модерації, публікаціями в соціальних мережах та фермами, що генерують AI-контент, який моделі не змогли ефективно відрізнити від надійних ЗМІ.

Прогнози, рекомендації та попередження

Події 2022–2025 років однозначно вказують на те, що поєднання дезінформації та штучного інтелекту буде одним із найбільших викликів для інформаційної безпеки

в найближчі роки. Росія, а також інші режими, продемонстрували готовність використовувати новітні технологічні досягнення для поширення хаосу, впливу на демократії та реалізації власних геополітичних цілей. Що нас чекає далі? Які тенденції можуть проявитися до 2030 року? Ось кілька прогнозів та рекомендацій щодо підготовки.

Діпфейки ставатимуть дедалі реалістичнішими й доступнішими навіть на домашніх комп'ютерах, зокрема в режимі реального часу, що дозволяє видавати себе за когось під час прямої трансляції. Це створить ризик скоординованих інформаційних атак, наприклад, одночасних фальшивих звернень світових лідерів, які можуть спричинити паніку ще до їх спростування. Тому потрібні процедури експрес-перевірки автентичності ключових повідомлень, інвестиції в технології виявлення діпфейків та офіційні канали, де громадяни можуть миттєво верифікувати записи.

Росія вже використовує ШІ для локалізації пропаганди (приклад — операція Doppelganger). Незабаром моделі генеруватимуть персоналізовані повідомлення для конкретних груп або навіть окремих осіб, що ускладнить виявлення дезінформації, оскільки кожен одержувач бачитиме унікальний варіант наративу. Для протидії таким кампаніям потрібні просунуті інструменти аналізу Big Data, які агрегують і порівнюють контент із соціальних медіа з метою виявлення патернів. Соціальні платформи повинні надавати дослідникам відповідні дані.

Атаки на довіру до правди посилюватимуться: чим більше діпфейків, тим вища суспільна невпевненість навіть в автентичних матеріалах. «Ефект діпфейку» (Liars dividend) дозволяє кожному ставити під сумнів правду; наприклад, політик може пояснити реальний скандал нібито фальшивкою. Це призводить до ерозії спільної реальності, що грає на руку Кремлю. Рішення: запровадити цифрові підписи та сертифікати походження (watermarking) важливого контенту, інформувати про існування фальшивок та маркери автентичності, а також посилити стандарти фактчекінгу в ЗМІ.

Російська пропаганда мігруватиме туди, де з'являються нові аудиторії та слабший нагляд — зокрема, у метавсесвіт, VR та онлайн-ігри. Штучний інтелект дозволить створювати синтетичних інфлюенсерів — згенерованих персонажів, які поширюють дезінформацію. Тому моніторинг повинен охоплювати й нові платформи, а розробники VR-технологій мають превентивно впроваджувати механізми скарг та верифікації контенту.

Наостанок — застереження: поєднання штучного інтелекту та дезінформації є загрозою, масштаби якої ми тільки починаємо усвідомлювати. Якщо ми не відреагуємо належним чином, то можемо опинитися в реальності, де фальшиві, але досконало виконані повідомлення щодня заповнюватимуть публічний простір. Уявімо собі 2030 рік: вибори в ключовій країні Альянсу, а за тиждень до голосування відбувається «витік» сотень відео, аудіозаписів та документів — частина з них справжня, частина штучно сфабрикована. Вони змішуються в одне ціле, спричиняючи тотальний інформаційний хаос. Громадяни не в змозі відрізнити, які викриття щодо кандидата є справжніми, а які — брудною

технологією іноземних спецслужб. Такий сценарій цілком реальний. Тому ми вже сьогодні маємо інвестувати в «щит і меч»: щит — це освіта, детекція, законодавство; меч — активне викриття та нейтралізація організаторів цих кампаній.

Майбутнє, безсумнівно, принесе ще досконаліші технології ШІ, але також і кращі методи їх контролю. Це гонка інформаційних озброєнь, у якій ми не можемо дозволити собі відставати. Зберігаймо здоровий скептицизм, підтримуймо чесну журналістику та вимагаймо відповідальності від технологічних гігантів. Правда в епоху ШІ потребує захисту — організованого, розумного та рішучого.

Лех Р. Рустецький – керівник навчальної програми в рамках проекту «Чорне небо – Stop Fake». Має майже 25-річний досвід проведення тренінгів, семінарів, командного коучингу та діалогу з розвитку для бізнесу та неурядових організацій у моно- та мультикультурних середовищах. Спеціалізується на управлінні програмами коучингу та менторства. Створював та керував програмами, зокрема, для Deloitte, Raiffeisen Bank Polska та CIECH S.A. Його авторська методика «Focus Coach» була впроваджена в PZU Życie та PKO BP. Співпрацював з Marshall Goldsmith Partners CEE як директор з обслуговування клієнтів та був співзасновником Mind Partners. З 2010 року пов'язаний з Радіо Wnet, де керує компаніями Grupa Wnet та Wnet Media Spółdzielcze, працює журналістом, радіорепортером та автором програм, а також займається впровадженням нових технологічних рішень у медіа-діяльності. Спеціалізується на технологіях інтернет-стрімінгу та інструментах штучного інтелекту для роботи зі звуком, текстом, зображенням та відео. Вивчав психологію міжкультурних відносин у Вищій школі соціальної психології та економіки Варшавського університету.

МІМІКРІЯ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ: ПРОЯВИ ТА ПРОТИДІЯ

Євген Магда

Сучасна війна триває не так за території, як за контроль над свідомістю громадян країни, які стали жертвою агресії. Це особливо помітно на фоні поширення постправди у низці політичних центрів сучасного світу. Долучення до них Вашингтону після приходу до влади у США Дональда Трампа суттєво змінило глобальний порядок денний. Тому не випадково Росія не лише стала законодавицею моди у питанні поширення пропагандистських наративів, але і постійно вдосконалює технології «промивання мізків». Якщо характеризувати російську пропаганду як системне явище, необхідно відзначити кілька факторів:

- Вона має системний характер та спирається на масштабну державну підтримку
- Її коріння походить від наративів царської Росії та Радянського Союзу, їх використання за револьверним принципом дозволяє збільшувати ефективність пропагандистських інструментів
- Пропагандистські зусилля здійснюються на основі аналізу суспільно-політичної та інформаційної ситуації в країнах впливу
- Інформаційні бомби, закладені внаслідок тривалого функціонування кремлівської інформаційної тріади -Russia Today – Sputnik Media – Ольгіно продовжують вибухати і сьогодні
- Принцип «Розділяй та впливай» можна назвати базовим для російської пропаганди у різних країнах
- Російська пропаганда активно використовує різноманітні сучасні інформаційні технології
- Пропаганда Кремля схильна до мімікрії та пошуку нових шляхів поширення.

Буде вкрай помилковим вважати, ніби російська пропаганда зосереджена виключно на впливі на пересічних громадян, яким не властиве критичне мислення або які користуються обмеженим переліком джерел інформації. Пропаганда Кремля діє у різних країнах, спираючись на отриману інформацію про їхню політичну структуру, специфіку поширення інформації та її сприйняття. У Кремлі добре вивчили мотивацію та нюанси поведінки багатьох європейських та американських політиків та експлуатують їх у власних інтересах. Є підстави говорити, що Росія сформувала інформаційно-пропагандистські війська, кооптувавши до них, зокрема, «ольгінських тролів», які спочатку були частиною бізнес-імперії Євгенія Пригожина. Цей факт дозволяє стверджувати про консолідацію зусиль пропагандистів заради деморалізації власних супротивників. Російські майстри пропаганди намагаються довести, що для них, на відміну від ігрових видів спорту, не існує фактору свого/чужого поля.

Доцільно також пригадати, що агресивні дії Росії в сфері пропаганди розпочалися ще у 2014 році, після захоплення Криму та розпалювання вогнища війни на Донбасі. Після

знищення пасажирського літака, який слідував рейсом МН17, у небі над Донбасом у мережі Twitter з'явився «диспетчер Карлос». Цей акаунт цілеспрямовано просував версію про збиття лайнера українськими військовими, спекулюючи на власній уявній поінформованості. Цей випадок можна назвати одним з найбільш показових для російської інформаційної агресії проти сучасного світу.

До речі, саме на літо 2014 року припадає один з найбільш відомих проявів мімікрії російської пропаганди. Мова про «розп'ятого хлопчика» - кричуще брехливий, проте ефективний фейк пропаганди Кремля. Його публічною виконавицею стала Галина Пишняк – жінка не лише з українським паспортом, але і з виразним українським акцентом. Залучення її (дружини «беркутівця») до здійснення провокації, мало на меті мобілізацію як громадян Росії, так і мешканців захоплених бойовиками областей на сході України. Український акцент, панічні нотки, біблійні мотиви – низка факторів перетворили цей фейк на надзвичайно ефективний.

Необхідно зауважити, що здійснення операцій під чужим прапором є звичною практикою спецслужб, особливо активними в цьому питанні були представники спеціальних служб авторитарних країн. Російські спецслужби у своїй діяльності традиційно використовують власну спадщину радянських часів, адже їхні напрацювання допомагають доволі ефективно впливати на інформаційний простір «вірогідного супротивника». Тому постсоціалістичні країни та пострадянські республіки насамперед опиняються під прицілом пропагандистів.

Кремлівська пропаганда в Європейському Союзі інтенсивно мімікрує під захист прав меншин (насамперед, російськомовної), критику політичного устрою та векторів економічного розвитку, здійсненні тиску на політиків, які обстоюють європейські цінності, роздмухуванні суперечностей між представниками різних етнічних та соціальних груп. Російські пропагандисти повною мірою використовують принципи функціонування ЄС у власних інтересах.

У загальноєвропейському контексті доцільно звернути увагу на ситуацію в Польщі, де кремлівська пропаганда знаходить способи реалізації власних інтересів максимально цинічно. Як відомо, російська інформаційна активність у Польщі об'єктивно обмежена історичними обставинами. Розстріл польських офіцерів у Катині та інших місцях масових страт у 1940 році, катастрофа президентського літака з подружжям Качинських та великою групою представників польського істеблішменту у квітні 2010 року в Смоленську створили негативний фон для сприйняття кремлівських меседжів польським суспільством. Відповідно російська пропаганда робить ставку на розпалювання ненависті до України та зневаги до українців, використовуючи наративи польських політиків та громадських об'єднань. Протягом останніх років (насамперед – після широкомасштабного вторгнення Росії в Україну) послідовно спостерігається ефект синергії російської пропаганди та інформаційної активності радикально правих сил у Польщі. По суті, мімікрія російської пропаганди дозволяє Кремлю ефективно розхитувати ситуацію у Центральній Європі.

Серед пріоритетів російської пропаганди – вплив на настрої всередині Німеччини, адже прагнення нейтралізувати державу, яка є політичним та економічним лідером Європи відповідає стратегії гібридної війни, яку понад 10 років тому оприлюднив Валерій Герасимов, начальник Генерального штабу ЗС РФ. Відтак «справа дівчинки Лізи», яку можна вважати логічним продовженням згаданого фейку про розіп'ятого хлопчика з урахуванням німецької специфіки. Це також є прикладом кремлівської мімікрії – під прагнення захистити уразливі групи населення.

Доцільно також пригадати масову появу віртуальних спільнот антиваксерів під час пандемії COVID-19, які доклали зусиль щодо переконання у недоцільності щеплень від коронавірусу. Часіхньої підвищеної активності припав на період боротьби за використання вироблених західними фармацевтичними гігантами відповідних вакцин. Поява на ринку російської вакцини Sputnik суттєво зменшила публічну активність подібних спільнот, низка з яких після лютого 2022 року перетворилися на антиукраїнські. Процес мімікрії виглядає не лише підпорядкованим тактичним політичним інтересам, але і стратегічним способом дій Кремля у недружньому інформаційному просторі.

В ході власної мімікрії кремлівські пропагандисти не соромляться як змінювати вектори власної інформаційної активності, так і робити ставку на побутизацію ключових меседжів. Відверто кажучи, у країнах Центральної Європи небагато громадян, якій відчують пієтет перед президентом РФ Владіміром Путіним та його політикою. Проте з початком широкомасштабного вторгнення Росії в Україну кілька мільйонів громадян України були змушені стати воєнними мігрантами. Цей факт дозволив російським пропагандистам висловлювати «глибоке занепокоєння» з приводу ефективності медичного обслуговування, дошкільної освіти, соціальної допомоги. Це дозволяє Кремлю впливати на настрої у низці європейських країн.

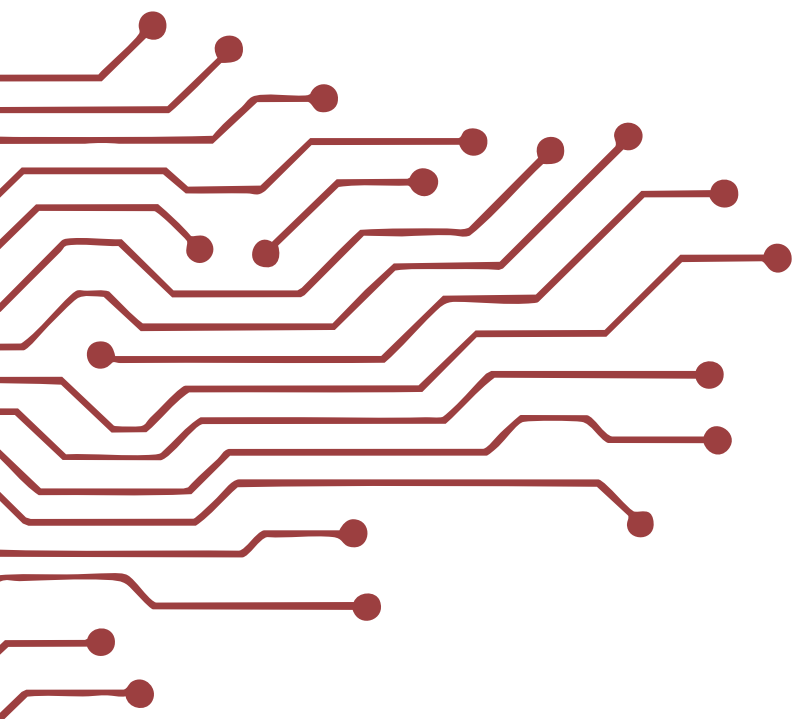
Всередині України протягом тривалого часу основним проявом мімікрії російської пропаганди є використання анонімних Telegram-каналів. Ставку на них Кремль зробив після 2017 року, коли було обмежено використання в Україні російських соціальних мереж. Натомість ТГ-канали не лише стали вагомим елементом українського інформаційного простору, але і отримали значний вплив. В умовах низької ефективності телемарафону «Єдині Новини» Telegram-канали перетворилися на основне джерело інформації для мільйонів українців. На жаль, серед них є і ті, що є інструментами кремлівського інформаційного впливу. Мімікуючи під активних учасників обговорення українського інформаційного порядку денного, вони просувають меседжі кремлівської пропаганди – про негативну ситуацію на фронті російсько-української війни, проблеми Сил Оборони України, створюють недовіру до військово-політичного керівництва держави.

У цьому контексті на особливу увагу заслуговують «28 пунктів» фальшивого мирного плану, які були підготовлені у Кремлі та передані через Кіріла Дмитрієва (уродженця Києва) до оточення Дональда Трампа. У Москві добре розуміють логіку дій та мотивацію 47-го президента США, який зацікавлений у визнанні власних реальних чи уявних миротворчих

зусиль. Відповідно – просування у світовому інформаційному просторі «28 пунктів» здійснювалося з урахуванням манери поведінки Дональда Трампа та членів його команди. Проте позиція українських переговорників дозволила нейтралізувати ці зусилля. Очевидно, це стало результатом непростих зусиль, адже Кремль старанно «зашив» до 28 пунктів низку «гачків» для привернення уваги Дональда Трампа.

Мімікрія кремлівської пропаганди потребує не лише констатації, але активної протидії за рахунок зміцнення цінностей представницької демократії та прозорості здійснення функцій державного управління, забезпечення діалогу влади та суспільства та збільшення критичного рівня медіаграмотності. Каталогізація найбільш поширених фейків в різних країнах Європи, континентальний діалог фактчекерів та формування антиімперського наративу у Балто-Чорноморському регіоні також не виглядають зайвими.

Євген Магда, кандидат політичних наук, директор ГО "Інститут світової політики". Фахівець з питань гібридності, автор численних досліджень про стратегію та тактику російської пропаганди. Живе та працює в Києві

АЛГОРИТМИ ВІЙНИ: ЯК ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЗМІНЮЄ ПРАВИЛА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БОРОТЬБИ

Ольга Юркова

У міру того, як штучний інтелект стає дедалі доступнішим і потужнішим, Росія активно інтегрує його в свої операції впливу. До вже традиційних засобів, таких як пропаганда в підконтрольних медіа, фейкові ресурси, мережі ботів і тролів, додаються генеративні технології: синтезовані зображення та відео, штучний голос, автоматизовані тексти, а також нові способи маніпуляції алгоритмами. Це змінює не лише масштаб, а й саму природу інформаційних операцій.

Україна вимушено опинилася на передовій цієї битви й виробляє власні підходи до розпізнавання, документування і протидії цим загрозам. Вони ще не інституціалізованими в повному сенсі, проте вже демонструють ефективність.

Дезінформаційна машина Кремля в епоху ШІ

Російська пропаганда спирається на комплексний підхід, який не розрізняє цифрові та традиційні інструменти. Натомість прагне їх поєднати, каже французький дослідник Давид Колон «Репортерам без кордонів». Як йдеться в дослідженні RUSI, у російському дискурсі щодо ШІ з'являються ознаки професіоналізації – критика неякісного контенту й заклики до стратегічного використання нових технологій з прицілом на майбутні кампанії: «ШІ входить у стратегічну уяву російських мереж впливу».

З початку повномасштабного вторгнення кількість фейків, створених або поширених за допомогою ШІ, зростає. Вже у березні 2022 року в мережі з'явилося дипфейкове відео із «зверненням» президента Зеленського про капітуляцію, супроводжуване кібератакою на телеканал. Кілька подальших яскравих фейків продовжили цей тренд. Серед них – два ролики із закликами до військового перевороту нібито від тодішнього Головнокомандувача ЗСУ Валерія Залужного наприкінці 2023 року, поширені після загибелі його помічника через мережу Telegram-каналів. Оскільки їхня якість була вкрай низькою, їхню появу можна було пояснити лише сприятливим психологічним моментом. Ймовірно, пропагандисти розраховували, що аудиторія, «накручена» останніми подіями і пов'язаною з ними конспірологією у мережі, буде некритичною. Фейки оперативно спростували фактчекери й офіційні органи, але певну аудиторію вони отримали.

Одночасно проросійські мережі впливу почали тестувати ШІ для створення фейкових акаунтів із фотореалістичними аватарками та автоматизованим контентом. Соцмережами стали ширитися сотні згенерованих зображень, здебільшого про погану ситуацію на фронті, та вертикальних відео, де фейкові телеведучі й актори «розганяли зраду», здебільшого таргетовані на аудиторію старшого віку. Втім, критичне мислення і «надивленість» все ще дозволяють відрізнити їх від правди. Так, у березні 2025 Центр протидії дезінформації при РНБО (ЦПД) із Генштабом ЗСУ спростували вірусне відео про «масовий відступ українських сил із Покровська», яке ширилося у Telegram. Воно містило

ознаки ШІ-генерації: «плаваючі» ноші, «літаючі» ноги, неприродне мовлення.

Але виявити ШІ неозброєним оком стає дедалі складніше. Сучасний рівень технологій дозволяє генерувати багато правдоподібного контенту, підсилювати меседжі, перекладати у реальному часі й ретельно таргетувати й адаптувати під цільову аудиторію в різних форматах та соцмережах. Це кардинально змінює масштаб операцій, адже обсяги контенту перевищують людські можливості перевірки. За даними OpenMinds, бот-мережі вже не тиражують один текст, а продукують тисячі варіантів, що ускладнює фіксацію та аналіз таких кампаній.

Лише за перші чотири місяці 2025 року ЦПД зафіксував 191 інформаційну операцію з застосуванням ШІ-генерованого контенту з охопленням щонайменше 84,5 млн переглядів. Як повідомляє Служба зовнішньої розвідки України, Росія використовує мережі ШІ-ботів для розширення своїх можливостей на таких платформах, як Telegram та WeChat. З огляду на те, що 72% українців отримують новини із Telegram, а для 81% він є провідною платформою для спілкування, це – загроза.

Дослідження RUSI свідчить, що генеративні інструменти значно знижують бар'єр входу в інформаційну війну для різних проросійських акторів - від державних структур до приватних активістів на кшталт групи NoName057(16) і цифрових інфлюенсерів. Умовно кажучи, створити дезінформаційну кампанію тепер може не лише державна фабрика тролів, а й група анонімів, які володіють базовими навичками користування ШІ.

Foreign Affairs описує маніпулятивну атаку в США: європейські та американські посадовці отримали повідомлення нібито від держсекретаря Марко Рубіо, подекуди з фейковими голосовими записами. Якби обман не викрили, це могло б скомпрометувати дипломатів або спричинити витік закритих розвідувальних даних. У серпні 2025 Університет Вандербільта повідомив, що китайська компанія GoLaxy створила ШІ-профілі понад 2000 американських публічних осіб. Подібні кампанії вже фіксували в Гонконзі та Тайвані, де мільйонам людей надсилали гіперперсоналізовані повідомлення, адаптовані до їхніх психологічних особливостей. Ці кампанії ґрунтуються на пошуку вразливостей – політичних уподобань, цінностей чи навіть звичок онлайн-шопінгу. Видання порівнює такий підхід із боєм автономними дронами проти неповоротких лінкорів «старомодної» пропаганди.

Водночас масові інформаційні кампанії з використанням ШІ працюють інакше. Таким прикладом є згадана вище масштабна кампанія ботів, виявлена дослідниками OpenMind та DFRLab. У Telegram-каналах, орієнтованих на мешканців тимчасово окупованих територій України, діяло понад 3600 ботів, які менш ніж за півтора року залишили щонайменше 316 тисяч коментарів. Мета – створити враження масової підтримки окупації. Пізніше ті ж боти були задіяні у виборах у Молдові, поширюючи заклики до участі в антиурядових протестах та голосування за проросійські сили.

Інший сценарій - «інформаційна лавина». Так звану операцію Overload запустили, щоб перевантажити журналістів, фактчекерів і дослідників ШІ-фейками. З липня 2023 до червня 2025 зафіксовано понад 1300 різних матеріалів. Хоча кампанія діяла на X, Bluesky та TikTok, її ядром є Telegram. 673 канали, керовані невеликою скоординованою групою, орієнтовані на російськомовну аудиторію в Україні, Молдові, Польщі, Німеччині й США. Це сигнал для фактчекерів не лише спростовувати окремі фейки, а аналізувати їх як частину скоординованих кампаній.

Ще один вектор впливів – використання образів українських журналісток. «Тексти» дослідили у TikTok 595 згенерованих відео за їхньої участі, які сумарно зібрали понад 24 мільйони переглядів. Частина мала синтетичні голоси, інші – повністю штучний сюжет. Такі ролики не лише експлуатують довіру до журналісток як інструмент дезінформації, а підривають їхню репутацію, провокуючи онлайн-хейт, кібербулінг і «охолоджувальний ефект» для інших жінок у професії. «Жінки в медіа» визначають це як форму технологічного гендерного насильства (TFGBV).

Новим рівнем дезінформації стає маніпуляція самими алгоритмами, відома як LLM grooming. Йдеться про створення контенту не для людей, а для потрапляння в навчальні вибірки великих мовних моделей, аби згодом впливати на відповіді чатботів, які мільйони користувачів сприймають як надійні джерела. Перші тривожні сигнали з'явилися ще 2022 року, коли дослідники виявили високий рівень дезінформації в деяких мовах і локаціях у пошуковій видачі Google (до 33%), Bing і Yandex (до 70%) щодо міфу про «американські біолабораторії в Україні».

Найвідоміший приклад – мережа Pravda, яку описали DFRLab з Atlantic Council. Росія «заражає» великі мовні моделі через поширення своїх наративів серед навчальних даних. У результаті 6 із 10 протестованих чатботів повторили фейкове твердження про нібито заборону Зеленським платформи Truth Social. За рік рівень дезінформації у відповідях 10 найпопулярніших ботів зріс із 18% до 35 %.

У серпні 2025 команда «Текстів» поставила 2803 запитання про Україну 27 мовним моделям. Деякі, зокрема китайська DeepSeek, демонстрували проросійські наративи або ухилялися від підтвердження української позиції. Інші дослідження показали: точність відповідей про російську агресію залежить від мови: англomовні запити дають точніші результати, ніж менш поширеними мовами, для яких є менше якісних навчальних даних. Як застерігає дослідник Давид Колон, довіра до ботів як до фактчекерів лише посилює віру в фейки: «Це має бути людська робота, робота журналіста».

Втім, нові загрози стимулюють нові рішення. В умовах постійного інформаційного тиску Україна не лише захищається, а й формує практики, що можуть стати взірцем для світу.

Україна як лабораторія протидії

Сьогодні в Україні активно застосовують OSINT-інструменти для перевірки інформації, від аналізу зображень і відео до перевірки метаданих і геолокації. Фактчекінгові ініціативи на кшталт StopFake і VoxCheck адаптують свої методики до нових викликів генеративного ШІ, працюючи з синтетичними текстами, відео, аудіо та зображеннями.

Аналітичні центри, як-от Texty.org.ua і OpenMinds, виходять за межі фактчекінгу, досліджуючи вплив генеративних моделей на уявлення про Україну, зокрема в англомовному інтернеті. Це важливо не лише для медіа, а й для формування стратегій державної інформаційної політики, адже великі мовні моделі вже впливають на міжнародне сприйняття країни.

Особливої уваги заслуговують інструменти активної протидії. Стартапи Osavul і Mantis Analytics, створені після початку повномасштабного вторгнення, розробили ШІ-системи, що виявляють дезінформаційні кампанії на ранніх етапах – через виявлення скоординованої поведінки та нарративних шаблонів. Компанія Molfar працює з великими масивами даних для виявлення зрадників, воєнних злочинців і пошуку викрадених Росією дітей. OSINT-інструменти ШІ корисні не лише держструктурам, а й журналістам – у розслідуваннях й документуванні воєнних злочинів російської армії.

Водночас цифрова протидія потребує підтримки через освіту й регулювання, зокрема підзвітність платформ соціальних медіа. Україна вже визнає ШІ-дезінформацію як інформаційну загрозу. Протистояти їй можна лише у співпраці держави, медіа, громадянського суспільства й міжнародних партнерів. Серед перспективних напрямів – створення відкритих баз знань про нові методи ШІ-впливів та підвищення медіаграмотності щодо генеративних технологій.

Для України важливо не лише тримати оборону, а й діяти на випередження. Тому важливо розбудовувати інфраструктуру протидії ШІ-дезінформації вже сьогодні. Ось кілька базових рекомендацій для журналістів, громадських організацій та всіх, хто працює з інформацією:

Розвивати технічну обізнаність щодо генеративних ШІ. Для журналістів це також основа для етичного використання ШІ в редакційній роботі.

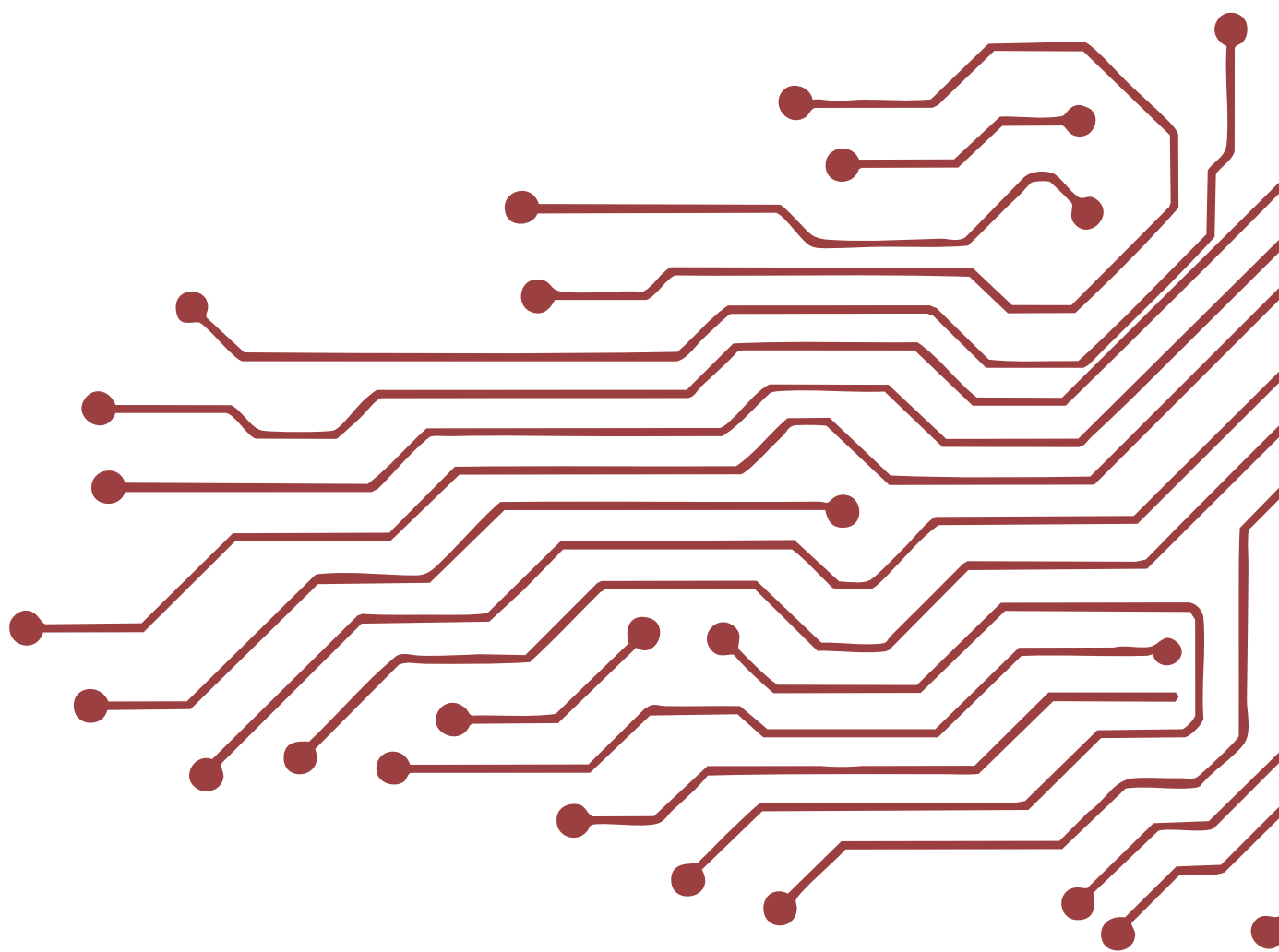
Користуватися інструментами перевірки контенту. Hive, Sensity, Forensically, InVID – сервіси, які допомагають виявити штучне походження зображень і відео.

Аналізувати не лише зміст, а й спосіб поширення. Ботоподібна поведінка, синхронна публікація, повторювані шаблони – можливі маркери ШІ-кампаній.

Інституціоналізувати протидію. Впроваджувати у медіа та громадських організаціях внутрішні протоколи верифікації контенту та джерел, адаптовані до викликів ШІ.

Пояснювати аудиторії багатовимірну природу загрози. ШІ-дезінформація – не лише технологічна, а й політична, соціальна й етична проблема. Ризик – не в самих інструментах, а в їх використанні для дестабілізації, підриву довіри, деморалізації тощо.

Ольга Юркова, авторка ідеї і співзасновниця проєкту StopFake.org. Журналістка з 20-річним досвідом. Доктор філософії з соціальних комунікацій. "За боротьбу з пропагандою" була включена у список "New Europe 100 – творці змін" 2016 року і названа TED Fellow 2018 року. Її промову на TED подивилися понад мільйон людей. Наукові інтереси: дезінформація, пропаганда, інформаційні війни, використання чуток у гібридній війні.

ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ЯК ТЕРОРИЗМ

Якуб Ольховський

Боротьба з російською дезінформацією залишається одним із найскладніших викликів для сучасних демократій, оскільки стосується явища, яке неможливо остаточно нейтралізувати. Дезінформація є методом, а не суб'єктом – способом дій, який можна нескінченно модифікувати та використовувати в будь-якому контексті. Так само, як тероризм неможливо «знищити», бо він є сукупністю технік, так і дезінформацію неможливо усунути як інструмент інформаційної боротьби. Це означає, що кожна політична система і кожне суспільство можуть щонайбільше підвищити власну стійкість, а не розраховувати на остаточно припинення цього явища. Існує багато причин такого стану речей.

По-перше, основна причина має онтологічний характер: дезінформація, як зазначено вище, є методом боротьби, а метод усунути неможливо. Аналогічно до того, як тероризм є методом боротьби – його неможливо перемогти, знищити чи ліквідувати.

По-друге, Росія використовує дезінформацію свідомо і системно. Вона має в цьому величезний досвід (від царської Таємної канцелярії через радянські «активні заходи» до сучасних троль-ферм і кампаній у соціальних мережах) та ноу-хау, провадячи такі дії системно і забезпечуючи їм щедre фінансування. Це не реакція на поточні події, а невід'ємний елемент політики та стратегії держави, вкорінений у багатовіковій традиції інформаційних операцій. Росія розглядає маніпулювання інформацією як інструмент формування стратегічного середовища. Сучасна архітектура російських дій охоплює державні ЗМІ, ресурси спецслужб, підконтрольні аналітичні центри, фабрики тролів та мережі акаунтів, що штучно створюють видимість спонтанної дискусії. Це організована діяльність такого масштабу, що демократичні держави – розрізнені, забюрократизовані та прозорі – не здатні відтворити її розмах чи ефективно їй протидіяти.

По-третє, для розуміння ефективності російської дезінформації необхідно врахувати специфіку місцевої стратегічної культури, тобто обумовлений ідентичністю, культурою, історією тощо спосіб мислення про власну безпеку. Одним з основних стовпів російської ідентичності є етос і культ війни – росіяни ментально перебувають у постійному стані війни. Тому часто згадуваний у контексті російської дезінформації аргумент, мовляв, «у політиці, зокрема міжнародній, усі використовують брехню і підступ, особливо під час війни», є хибним. А точніше, це напівправда: Росія постійно перебуває у стані війни, тому вона також постійно вдається до брехні та підступу. Per analogiam: гібридна війна в західних доктринах – це поєднання кінетичних і некінетичних дій під час збройного конфлікту, натомість гібридна війна в російському розумінні – це постійний тиск (приклади: дезінформація, мігранти, енергетика, релігія, мова, російські меншини). Російський підхід до безпеки ґрунтується на переконанні про постійну загрозу з боку оточення необхідність

та необхідність ведення безперервної боротьби за стабільність держави. За цією логікою маніпуляція, пропаганда та психологічні операції є інструментами щоденного управління політикою, а не надзвичайними засобами, що використовуються лише в кризових ситуаціях. Росія не поділяє світ на час миру і час війни – вона вважає, що інформаційний тиск, саботаж наративу та підлив довіри до супротивника повинні здійснюватися безперервно, незалежно від поточної військової ситуації. Західне розуміння гібридної війни не відображає російську практику, в якій некінетичні інструменти застосовуються постійно, часто як прелюдія до фактичних військових операцій.

По-четверте, важливим елементом є також асиметрія політичного устрою. Авторитарні держави (Росія, Китай) мають фундаментальну перевагу (яку вони ретельно використовують) над демократичними державами та суспільствами. Вони контролюють свій інформаційний простір, визначаючи, що доходить до суспільства, а що ні. Вони можуть блокувати контент, ув'язнювати журналістів, ліквідовувати неурядові організації і водночас проводити агресивні зовнішні дії без будь-якої політичної чи соціальної відповідальності. Натомість західна демократія, фундаментальними засадами якої є, серед іншого, свобода слова та плюралізм, стає вразливою мішенню для інформаційних атак. Ці цінності, засадничі для демократії, одночасно роблять її чутливою до маніпуляцій та пропаганди. У такому протистоянні з диктатурами демократія перебуває у значно слабшій позиції, вона також не може використовувати симетричні інструменти. Демократичні держави діють повільніше, вони змушені консулюватися, пояснювати та обґрунтовувати, тоді як авторитарний режим діє негайно, в умовах інформаційної тиші та з повним інституційним забезпеченням. Масштаб цієї асиметрії призводить до того, що Захід за своєю природою змушений оборонятися.

По-п'яте, ми функціонуємо в інформаційну епоху, і додатковим викликом є сучасне інформаційне середовище. Когнітивні можливості людини не дозволяють встигати за потоком генерованої інформації, яка, до того ж, стає дедалі спрощенішою та емоційно забарвленою, а не заснованою на фактах і знаннях. У поєднанні з технологічним розвитком це відкриває величезні можливості для маніпуляцій. Алгоритми соціальних платформ просувають матеріали, що залучають увагу, часто суперечливі або радикальні, а не ті, що базуються на фактах. Користувачі споживають контент фрагментарно, без контексту та в умовах інформаційного перевантаження, що полегшує поширення фальшивих наративів. Як наслідок, маніпулювання інформацією стає простішим і дешевшим, ніж будь-коли, а російські кампанії можуть охоплювати широку аудиторію без необхідності залучення значних ресурсів.

У підсумку російська машина дезінформації, що діє на глобальному рівні, є надзвичайно ефективною, тим паче, що вона адаптована до конкретних умов, тобто наративи розробляються відповідно до місцевої специфіки та вразливостей. У Польщі центральною темою є контент, спрямований проти України, ЄС, НАТО та державних інституцій. Створюються наративи, що ставлять під сумнів доцільність підтримки України, представляють біженців як загрозу, натякають на нібито «українізацію»

Польщі або приписують Україні ворожі наміри щодо поляків. В Африці, натомість, експлуатуються антиколоніальні наративи; у США – соціальна поляризація та расові конфлікти; у Німеччині – страх перед енергетичною кризою та наслідками кліматичної трансформації. Важливе значення має також динаміка тестування: російські інформаційні центри досліджують ефективність багатьох версій повідомлень одночасно і швидко посилюють ті, які отримують найбільший резонанс.

З огляду на ці виклики, ключовим стає питання про те, що реально можна зробити для обмеження ефективності російської дезінформації. Можливості протидії досить обмежені. Безсумнівно, слід діяти в галузі освіти: навчання верифікації інформації та фактчекінгу вже в школі (деякі країни вже це роблять, наприклад, Фінляндія, хоча це може мати досить обмежену ефективність). Медіаосвіта сама по собі не зупинить дезінформацію, але підвищує резистентність суспільства та знижує вразливість до маніпуляцій, що ґрунтуються на емоціях. Ключове значення має також професійна підготовка: державних службовців, вчителів, журналістів та осіб, які працюють з інформацією.

Крім того, необхідно збільшити фінансування суб'єктів, що займаються моніторингом та викриттям російської дезінформації. Потрібні інституційні структури, які досліджують тенденції, потоки контенту, мережі зв'язків та використовують інструменти аналізу даних і штучного інтелекту. Наразі, наприклад, на рівні ЄС цим займається переважно «робоча група» East StratCom, яка налічує кілька (!) експертів і не здатна здійснювати повний моніторинг інформаційного простору, що налічує сотні мільйонів користувачів. У Польщі та інших західних країнах це є предметом передусім прометеївських зусиль певних журналістських кіл, неурядових організацій, окремих аналітиків та науковців, які обговорюють це питання на наукових конференціях (котрі, як відомо, не цікавлять ані політиків, ані широку громадськість). Донедавна тема російської дезінформації взагалі була лише нішевим інтересом для вузьких наукових і журналістських кіл, тому позитивним є те, що зараз ця тема, нарешті, почала сприйматися досить широко.

Польща та інші західні країни повинні інвестувати в стратегічну комунікацію на всіх рівнях: уряду, спецслужб, усіх державних інституцій (та ЗМІ) – в інформаційній війні потрібно боротися інформацією. Сучасний державний апарат мусить провадити активну інформаційну політику: чітко пояснювати власні рішення, швидко реагувати на фальшиві повідомлення та будувати узгоджену комунікацію. Саме лише спростування є недостатнім – необхідно створювати власні, проактивні наративні рамки, які обмежують ефективність маніпуляцій. Затримки в державній комунікації майже завжди знижують її авторитет, а Росія миттєво використовує такі прогалини.

Зараз в Польщі присутня дуже сильна проросійська (або просто російська) агентура впливу. Вона помітна в політиці, ЗМІ, університетах та неурядових організаціях. Необхідно знайти спосіб її усунення, що є надзвичайно складним і важким завданням, оскільки постає проблема верховенства права, свободи слова і совісті тощо. Зловживання в цій сфері призводять до ерозії довіри і можуть стати пропагандистським аргументом самим по собі. Прозорість фінансування, відкритість зв'язків та послідовне застосування чинного

законодавства – це основні інструменти, які можна застосовувати без порушення свободи слова. Проте слід пам'ятати, що без ліквідації цієї агентури в когнітивній війні ми приречені на поразку, адже за нею йдуть тисячі «корисних ідіотів» і пересічних людей, які бояться мінливих і непевних часів.

Зрештою, реальна мета політики щодо російської дезінформації полягає не в її повній ліквідації, а в обмеженні її ефективності шляхом зміцнення стійкості суспільства і держави. Це вимагає стабільних інвестицій в освіту, моніторинг, місцеві ЗМІ, міжнародне співробітництво та розвиток інституційних компетенцій. Дезінформація залишиться інструментом російської політики, але її вплив може бути значно зменшений, якщо демократичні держави будуть послідовно зміцнювати власні оборонні спроможності в інформаційній сфері та усувати вразливі місця, які Росія використовує найефективніше. Однак повної «перемоги», у розумінні остаточного викорінення проблеми, досягти неможливо – так само, як неможливо ліквідувати всіх терористів.

Якуб Ольховський — доктор наук, директор Центру європейських компетенцій Університету Марії Кюрі-Склодовської (UMCS), доцент Інституту політичних наук та адміністрації факультету політології та журналістики UMCS. Аналітик Інституту Центральної Європи, експерт Центру Східної Європи UMCS та Групи з дослідження пропаганди та дезінформації.

До сфери його наукових інтересів належать міжнародні відносини (зокрема проблематика дезінформації та маніпуляцій), діяльність міжнародних організацій, а також еволюція системи міжнародної безпеки, передусім у Центральній та Східній Європі.

«ЛОЖКА ЗНАЙШЛАСЯ, А НЕПРИЄМНИЙ ОСАД ЗАЛИШИВСЯ». ВИКЛИКИ ТА ПЕРЕШКОДИ У БОРОТЬБІ ЗА ПРАВДУ В ЕПОХУ БОТІВ ТА ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Пьотр Матеуш Боболович

Боротьба з дезінформацією наприкінці четвертого року повномасштабної російської агресії проти України набула характеру глобальних зусиль, які часто можуть здаватися сізифовою працею. Нові технології дозволяють з низькими витратами та високою ефективністю створювати дезінформаційний контент, чим Росія охоче користується. Водночас моделі ШІ, попри те, що самі по собі схильні до помилок та вразливі до дезінформації, пропонують нові методи перевірки фактів та створення достовірного контенту. Ця стаття є спробою окреслити ситуацію та відповісти на питання про ефективність і сенс подальшої боротьби з дезінформацією в її нинішній формі.

За даними, представленими компанією Imperva, у 2024 році інтернет-трафік, генерований ботами, вперше перевищив 50%.¹ В Інтернеті офіційно вже більше автоматизованих ботів, ніж людей. Варто зазначити, що лише 17% трафіку генерують «корисні» боти, тобто ті, що індексують вебсторінки, допомагають навчати ВММ (Великі мовні моделі — тобто популярні чат-боти на основі ШІ) та виконують інші технічні функції в мережі. Натомість аж 37% трафіку припадає на шкідливі боти, які здійснюють кібератаки, виманюють і крадуть дані, поширюють дезінформацію та мову ворожнечі або просто генерують спам. Заходячи у соціальні мережі, іноді можна дійти висновку, що так звана «теорія мертвого Інтернету»², яка стверджує, що більшість контенту генерується ботами та алгоритмами для інших ботів та алгоритмів, хоча, можливо, і не є цілком правдивою, проте влучно ілюструє існуючі тенденції. Однак у кінці цього ланцюжка все одно стоїть людина, яка часто протистоїть корпораціям або іншим інституційним суб'єктам, що володіють ресурсами для автоматизації процесів у мережі.

Навіть ці «корисні» боти можуть мати негативний вплив на деякі аспекти функціонування Інтернету. Наприклад, вони генерують штучний трафік на вебсайтах, спотворюючи результати маркетингових кампаній і призводячи до неефективного витрачання бюджетів. Особливо важливою в цьому контексті стає також пастка навчання ВММ, які, поглинаючи все більше контенту, згенерованого штучним інтелектом, деградує у наступних ітераціях, суттєво знижуючи якість генерованих відповідей³.

¹BAD BOT REPORT The Rapid Rise of Bots and the Unseen Risk for Business, Interva, 2025, <https://www.imperva.com/resources/gated/reports/2025-Bad-Bot-Report.pdf>

² Self-Replicating Prompts for Large Language Models: Towards Artificial Culture, LMU Munich, 22.07.2024, <https://direct.mit.edu/isal/proceedings/isal2024/36/110/123523>

³ Kristian Hammond, Degenerative AI: The Risks of Training Systems on their own Data, 6.09.2024, <https://casmi.northwestern.edu/news/articles/2024/degenerative-ai-the-risks-of-training-systems-on-their-own-data.html>

З цього випливає очевидна загроза в контексті дезінформації: автоматичне наповнення Інтернету дезінформаційним контентом (так зване flooding the zone — буквально «затоплення зони», посилення на інформаційну тактику Стіва Беннона, колишнього політичного стратега Дональда Трампа⁴) призводить до навчання на цих даних моделей ШІ, які згодом з більшою ймовірністю видаватимуть спотворені відповіді. Попри присутність у цих процесах так званого human-in-the-loop, тобто ручного контролю процесу навчання, цю проблему неможливо повністю усунути через колосальний обсяг даних, які щодня аналізують мовні моделі.

Проте автоматизована дезінформація отруює не тільки алгоритми ШІ, а й людський розум і, можливо, насамперед емоції. Є старий анекдот, у якому після вечері з друзями господарі виявляють зникнення срібної ложечки. У телефонній розмові гість, звісно, переконує, що не має до цього жодного стосунку, а наприкінці господар каже, що «ложка знайшлася, але неприємний осад залишився». Конфронтація з неправдивістю певної інформації — припускаючи оптимістичний сценарій, що така конфронтація взагалі відбувається — не змінює того факту, що емоції, викликані первинною (дез)інформацією, вже залишили слід у свідомості користувача. Це явище посилюється в нинішній ситуації, коли користувачі соціальних медіа рідко читають зміст статей, покладаючись лише на заголовки⁵.

Аналіз заголовків преси в Інтернеті у 2000–2025 роках, проведений П'єтро Ніклом, Мехді Муссаїдом і Філіппом Лоренц-Спріном, свідчить, що ЗМІ різко змістилися в бік сенсаційності та негативізму⁶. Заголовки вже не виконують лише інформаційну функцію, а мають на меті викликати сильну емоційну реакцію. Було зафіксовано зростання негативно забарвлених повідомлень на 30%. Заголовки стали в середньому на 25% довшими. Еволюція пройшла шлях від коротких еквівалентів речень (телеграфний стиль, характерний для початку 2000-х) до повних, розгорнутих речень. Водночас використання особових займенників (наприклад, «ти», «твоє») зросло на 20%, що має на меті скоротити дистанцію та безпосередньо залучити читача. Подібну мету переслідують заголовки у формі запитань — їх кількість зросла на 15%. Усі ці особливості посилюють емоційну реакцію на відображуваний (бо важко сказати, що прочитаний) контент. Що гірше, навіть медіа, які досі вважалися надійними, вдаються до подібних технік через необхідність виживати на висококонкурентному ринку інтернет-медіа. Формулювання заголовків у вигляді запитань також дозволяє спритно вводити суперечливі теми, які легко спотворюють реальність — іноді навмисно, хоча часто лише випадково. Звинувачення когось у корупції чи іншому скандалі з додаванням знаку питання в кінці захищає автора тексту (адже в самій статті пояснюється, що попри підозри, факт злочину не було),

⁴ John Maynor, Flood the Zone with Shit: Algorithmic Domination in the Modern Republic, 19 June 2025, MDPI, <https://www.mdpi.com/2076-0760/14/6/391>

⁵ Ashley WenersHerron, Social media users probably won't read beyond this headline, researchers say, 19.11.2024, Pennsylvania State University,

⁶ Pietro Nickl, Mehdi Moussaïd, Philipp Lorenz-Spreen, The evolution of online news headlines, 13.03.2025, [y:] Humanities and Social Sciences Communications, <https://www.nature.com/articles/s41599-025-04514-7#author-information>

але у споживача, який не аналізує зміст, це призводить до закріплення негативних асоціацій щодо певної особи, держави чи групи. ЗМІ часто дослівно цитують заяви російських офіційних осіб, не перевіряючи факти, а заголовки прямо повторюють тези російської пропаганди, попри те, що в змісті статей ці тези згодом спростовуються⁷.

Тим більш тривожним є той факт, що користувачі соціальних мереж не тільки не читають статті, але й поширюють цей контент, попередньо не ознайомившись із ним. Згідно з дослідженням, проведеним у 2017–2020 роках С. Шаямом Сундаром і Джеймсом П. Джиміро та опублікованим у *Nature Human Behavior*, це стосується аж 75% публікацій⁸. Лише чверть посилань поширюється свідомо. Дослідження було опубліковано тільки у 2024 році, але є обґрунтовані побоювання, що за цей час ситуація не покращилася, а навпаки. Проблемою, якої не існувало на той час, але з якою ми стикаємося сьогодні, є посилення впливу неперевіреної інформації через згадане вище явище отруєння мовних моделей.

Згідно з дослідженням, проведеним Університетом Мельбурна та KPMG, 58% користувачів у світі вважають ШІ надійним джерелом⁹. Водночас варто звернути увагу на різницю в результатах між країнами: з одного боку спектра знаходяться високорозвинені країни, такі як Фінляндія, Канада, Нова Зеландія чи Франція, де рівень довіри становить менше 50%. Близько 50% демонструють, серед інших, США та Велика Британія. Варто звернути увагу на Польщу — тут близько 56% користувачів довіряють ШІ. На іншому кінці спектра знаходяться країни Глобального Півдня — Китай, Індія, Єгипет чи Нігерія, де рівень довіри сягає понад 80%. Тут простежується певна кореляція з дезінформаційними діями Російської Федерації. Там, де довіра до ШІ вища, особливо сприятливим ґрунтом стають пропагандистські наративи Кремля. Це може бути пов'язано з багатьма факторами, одним з яких, безсумнівно, є низький загальний рівень медіаграмотності та цифрової компетентності (*media literacy* та *digital literacy*), що також корелює із середнім рівнем освіти. Якщо врахувати чисельність населення цих країн, то перед нами постає загрозлива картина світу, в якому дезінформація має ідеальні умови для поширення. Упоєднанні з привабливістю певних російських пропагандистських наративів у цих країнах (що широко трактуються як побудова альтернативи Заходу та «західному імперіалізму», антиколоніалізм) та їхньою співпрацею з Росією на офіційному рівні в межах BRICS+, це створює потужний розсадник контенту, що резонує з російською пропагандою.

Тут також варто згадати про феномен російських державних ЗМІ в Латинській Америці. Іспаномовна версія телеканалу, раніше відомого як *Russia Today*, який сьогодні маскується під акронімом *RT en Español*, має більше підписників у Facebook,

⁷ Rosyjska propaganda podsycy antyukraińskie nastroje, 3.06.2025, Euractiv, <https://euractiv.pl/section/grupa-wyszehradzka/news/rosyjska-propaganda-podsycy-w-naszym-regionie-antyukraińskie-nastroje>

⁸ Ashley WenersHerron, Social media users probably won't read beyond this headline, researchers say, 19.11.2024, Pennsylvania State University, <https://www.psu.edu/news/research/story/social-media-users-probably-wont-read-beyond-headline-researchers-say>

⁹ Trust, attitudes and use of Artificial Intelligence: A global study 2025, University of Melbourne&KPMG, 2025, <https://kpmg.com/xx/en/our-insights/ai-and-technology/trust-attitudes-and-use-of-ai.html>

ніж будь-який інший міжнародний іспаномовний мовник (наприклад, BBC Mundo, Deutsche Welle чи навіть El País)¹⁰. У TikTok вона зібрала понад 29,6 мільйона «лайків» і тріумфує також — у вигляді різних клонів — на YouTube, незважаючи на заборону російських державних ЗМІ.

Кілька років тому багато говорили про купівлю «лайків» у соціальних мережах¹¹. Цим користувалися інфлюенсери, але також створювалися практично повністю штучні акаунти. За наявності відповідних фінансових ресурсів можна створити профілі та надати їм видимості достовірності. Кількість підписників або активність під постами має подвійне значення: з одного боку, це підвищує видимість певного контенту для алгоритмів, що трансформується в посилений вплив на реальних споживачів, а з іншого — підсилює довіру до такого контенту (адже якщо так багато людей це переглядають або «лайкають», то це, мабуть, правда). Багато з таких акаунтів є ботами, і оператори соціальних медіа намагаються з ними боротися. З іншого боку, в ролі «ботів» часто виступають жителі Глобального Півдня — особливо Південно-Східної Азії, Індії чи Пакистану, де навіть невеликі гроші, які можна заробити на цій діяльності, мають значну вагу.

У листопаді 2025 року платформа X (колишній Twitter) запровадила нову функцію, яка показує користувачеві, де було створено акаунт і звідки публікується контент, і ці дані не можуть бути змінені користувачем. Це виявило, що багато активних акаунтів, які поширюють російські дезінформаційні наративи, виступаючи як користувачі зі США чи Європейського Союзу, походять або з вищезазначених регіонів світу, або безпосередньо з Росії та Білорусі, або з Нідерландів, але з використанням VPN (Нідерланди пропонують високу якість послуг у цій сфері, одночасно надаючи зручне прикриття «європейськості» для таких користувачів).

Платформа X також є цікавим прикладом спроб саморегулювання галузі соціальних медіа. Перші кроки були зроблені ще до пандемії Covid-19, але саме антивакцинальна пропаганда та справжня епідемія дезінформації в той період продемонстрували серйозність ситуації, що призвело до запровадження у 2022 році Кодексу поведінки щодо дезінформації в Європейському Союзі¹². Багато провайдерів вжили різних заходів, також із різним результатом, тоді як платформа Ілона Маска (придбана ним у жовтні 2022 року) зробила ставку на «нотатки спільноти» (англ. community notes), тобто низовий фактчекінг, заснований на залученні самих користувачів. Децентралізація цього процесу, безумовно, впливає на масштаб реакції, однак її швидкість є недостатньою, через що втрачається момент найбільшої вірусності поширення дезінформаційного контенту¹³. Загалом нотатки спільноти зменшують охоплення та кінцевий вплив дезінформації лише

¹⁰ Jessica Brandt, An information strategy for the United States, 5.05.2023, Brookings, <https://www.brookings.edu/articles/an-information-strategy-for-the-united-states>

¹¹ Michael Baggs, Instagram: Why paying for followers and likes is bad news for real fans, 13.07.2019, BBC, <https://www.bbc.com/news/newsbeat-48952123>

¹² The 2022 Code of Practice on Disinformation, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation>

¹³ Community-based fact-checking reduces the spread of misleading posts on social media, 13.09.2024, <https://arxiv.org/html/2409.08781v1>

на кілька відсотків (хоча позначені пости поширюються практично вдвічі рідше). Хоч це і є вимірюваним результатом, у потоці дезінформаційного контенту цього абсолютно недостатньо.

Це загальна тенденція у фактчекінгу. У той час як дезінформація дуже швидко досягає вірусного охоплення, контент, що спростовує фейки або попереджає про них, у результаті каскадних процесів поширення в соціальних мережах має охоплення, яке в 10–20 разів нижче¹⁴. Однак втішним є той факт, що дезінформація, попри величезні охоплення, часто потрапляє на несприятливий ґрунт. Достовірна інформація має більший вплив на групу споживачів, незважаючи на те, що загалом її аудиторія менша. Водночас існує група користувачів з радикальними поглядами, яка активно поширює дезінформацію¹⁵. Такі висновки випливають з досліджень. Однак фактом є те, що в багатьох західних країнах політичні кола, які розповсюджують дезінформацію, збільшують свою політичну підтримку та присутність у ЗМІ. Показовим прикладом тут є німецька медіа-сцена, де дослідження виявили, що у вибірці з 1382 епізодів інформаційних програм і ток-шоу за 2023–2024 роки у 4,85% випадків з'являвся дезінформаційний контент, причому показник для ток-шоу становив аж 11,62%¹⁶. Більшість дезінформації в ЗМІ походить від популістських політиків (переважно AfD), а журналісти лише в половині випадків обтяжують себе виправленням неправдивих тверджень. Подібні тенденції спостерігаються і в польських ЗМІ. Це також пов'язано з цілеспрямованим запрошенням до ефіру одіозних політиків, які є носіями дезінформації, суголосної з російською пропагандою, з метою збільшення аудиторії шляхом провокування суперечок.

У Польщі вплив дезінформації на суспільство можна простежити на прикладі зміни ставлення до інших народів. Після повномасштабної агресії Росії проти України у 2022 році симпатія до українців (51% респондентів) і неприязнь до росіян (82% респондентів заявили про неприязнь) були рекордно високими. Однак у дослідженні CBOS на початку 2025 року помітна зміна цих тенденцій. Симпатію до українців декларують вже лише 30% респондентів, а неприязнь до росіян знизилася на 10 відсоткових пунктів — до 72%, залишаючись, втім, рекордно високою. Водночас симпатію до росіян висловлює 8% польського суспільства, а неприязнь до українців — аж 38% (порівняно з 15% у 2022 році)¹⁷.

З огляду на таку ситуацію, постає питання, чи має сенс боротьба з дезінформацією, і якщо так, то як її вести. Ефективність дезінформації в деяких інформаційних бульбашках є дуже високою, а в інших — практично нульовою. Це також підтверджує психологічне явище природного прагнення шукати контент, що підкріплює вже існуючі погляди¹⁸. Однак

¹⁴ Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online, Science, <https://news.mit.edu/2018/study-twitter-false-news-travels-faster-true-stories-0308>

¹⁵ Measuring receptivity to misinformation at scale on a social media platform, жовтень 2024, PNAS Nexus, Volume 3, Issue 10, <https://academic.oup.com/pnasnexus/article/3/10/pgae396/7754768?login=false#485902606>

¹⁶ Sami Nenno, Separate worlds of misinformation. An explorative study of checked claims in German public broadcast news and talk shows, 22.09.2025, Taylor&Francis Online, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1369118X.2025.2561030>

¹⁷ Stosunek Polaków do innych narodów, лютий 2025, CBOS, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2025/K_013_25.PDF

¹⁸ Sustaining Exposure to Fact-Checks: Misinformation Discernment, Media Consumption, and Its Political Implications, 20.02.2025, Cambridge University,

є значна група людей, відкритих до пошуку істини. Враховуючи зростаючу недовіру до контенту загалом, варто робити ставку на просування якісної журналістики та перевірки фактів. Водночас у деяких регіонах світу, наприклад в Африці, високу ефективність демонструє застосування методів, подібних до тих, що використовують актори, які поширюють дезінформацію, — тільки з протилежним вектором¹⁹. Висока вартість доступу до Інтернету переносить інформаційну війну на рівень текстових повідомлень у месенджерах, таких як WhatsApp. Дослідження показують, що ці методи можна застосовувати і зі шляхетною метою.

Однак основою боротьби з дезінформацією залишається освіта. Інформування суспільства про загрози, що посилюються технологічним розвитком, та формування відповідального підходу до використання цифрових послуг є необхідним елементом створення свідомого громадянського суспільства, стійкого до маніпуляцій. На жаль, сьогодні гасло «вмикай мислення» часто означає відмову від надійних джерел і базування своїх знань на сенсаційних історіях, згенерованих штучним інтелектом, або на тезах популістських політиків, які таким чином нарощують свій електоральний капітал.

Боротьба з дезінформацією, безсумнівно, є складною і невдячною справою, але вона необхідна. Ця потреба постійно зростає у зв'язку з інтенсифікацією гібридних дій з боку Російської Федерації. Сьогодні протидія дезінформації є питанням національної та міжнародної безпеки, тому потрібно прагнути підвищувати її ефективність, не впадаючи у відчай перед іноді уявною перевагою агресора. Однак не можна забувати, що освіта — це процес, який триває роками, а загроза існує тут і зараз.

Понад сто років тому Волтер Ліппман у своїй книзі «Громадська думка» визначив трикутник взаємозв'язків між свідомістю та реальністю. Наше сприйняття реально існуючого світу перетворюється на образ, який ми створюємо, і саме на його основі, а не безпосередньо на основі фактів, ми вживаємо заходів, які вже мають вимірювані наслідки в матеріальному світі. Тому інформаційна війна має особливе значення — бо хоча вона, здавалося б, ведеться на абстрактному рівні, її наслідки вже мають цілком конкретний вимір.

Пьотр Матеуш Боболович – Головний редактор проєкту «Чорне небо – Stop Fake», провідний аналітик (Lead Analyst) у G7 Research Group та співтворець ініціативи «Czarne Niebo», яку розвиває з січня 2024 року. Спеціалізується на питаннях інформаційної безпеки, гібридних загроз та міжнародних відносин – з 2018 року безперервно пов'язаний з фактчекінговим проєктом StopFake PL, що займається протидією російській дезінформації.

¹⁹ Combating Misinformation using Fact-Checking via WhatsApp in South Africa, липень 2023, Abdul Latif Jameel Poverty Action Lab, <https://www.povertyactionlab.org/evaluation/combating-misinformation-using-fact-checking-whatsapp-south-africa>

ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ НА ПАРТНЕРСЬКІ ВІДНОСИНИ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ

Валентин Балюк, Сергій Даниленко

Вступ

Динаміка партнерських відносин між Польщею та Україною в період повномасштабної війни Росії проти України залежала від низки внутрішніх та зовнішніх чинників. Одним із таких чинників є вплив російської пропаганди та дезінформації на польський та український інформаційний простір в рамках інформаційних та когнітивних операцій Російської Федерації. Стратегічною метою політики Кремля є, використовуючи підходи «поділяй та владарюй», пересварити остаточно поляків та українців не даючи можливості сформувати дієвий союз Польщі та України, як регіональних лідерів у Центрально-Східній Європі. Польсько-український тандем регіональних лідерів у Центрально-Східній Європі несе пряму загрозу імперським цілям Російської Федерації. Тому російські політики не приховують, що середньостроковою метою Кремля є силове захоплення України та збільшення свого впливу в регіоні Центрально-Східної Європи, якій в стратегії Російської Федерації відведена роль нової/старої буферної зони. Імперська політика Росії передбачає не лише використання військової сили та енергетичного шантажу по відношенню до держав нашого регіону, але й формування відповідного наративу в рамках когнітивної війни проти Заходу, розглядаючи польський та український інформаційний простір як поле когнітивного конфлікту.

Російські наративи в інформаційному просторі України

В українському інфопросторі тема відносин із Польщею у період від початку повномасштабного російського вторгнення пройшла кілька «інформаційних хвиль». Вони приходили на зміну одна одній і, коли оцінювати їх емоційний статус, то у них, загалом, було відсутнє нейтральне забарвлення, що свідчить про підкреслену чутливість теми україно-польських відносин для інфопростору України. Отож, більшою мірою виявляли себе діаметральні позиції - позитивні чи негативні конотації у загальному масиві повідомлень про події, що розкривають двосторонні відносини.

Це свідчить про критичність, делікатність та доволі хиткий стан суспільних оцінок події у відносинах двох країн, а, отже, він несе у собі загрозу втрати контролю над ситуацією, якщо ззовні відбуватиметься втручання деструктивного інформаційного впливу. Тож, маємо три таких «інформаційних хвилі». Перша з них мала яскраве позитивне забарвлення і відповідала загальному настрою у медіа просторі більшості країн Європи. А саме: Польща, її громадяни та уряд, як справжній партнер та адвокат України у найтяжчий момент сучасної української історії щиро прийняли у себе та стали транзитивною державою для мільйонів українських втікачів від війни. Це тренд тримався досить довго, доки його не «знесла» друга хвиля – польські фермери блокують транзит українського збіжжя, висипаючи його на залізничні колії. Ці факти посилювалися відлунням в українських медіа політичних дебатів у самій Польщі та використанням у них польськими політиками

«українського чинника». Йдеться про трагічні події на тогочасній Волині як частини польської території у період між світовими війнами. Ця тематики в українському інфопросторі склала третю хвилю, загалом із негативними наративами щодо україно-польських відносин, і була негативно забарвлена.

Зараз ми перебуваємо на етапі четвертої «інформаційної хвилі» в україно-польських відносинах від початку повномасштабної агресії Росії, яку також, прогнозовано, визначатиме домінування негативних наративів та провокаційних меседжів. Приводом стали дрони, що впали на території Польщі, та акти відвертого саботажу – підлив залізничних колій між Любліном та Варшавою, якими йде військова підтримка Заходу для України, що веде боротьбу з агресором.

На джерела напруги, характеристики наративів у інформаційному вимірі україно-польських відносин вказав і народний депутат України, член української частини Парламентської асамблеї України і Республіки Польща, співголова групи з міжпарламентських зв'язків з Республікою Польща, медійник за фахом Микола Княжицький. Політик констатує, що для висвітлення повітряного втручання російський сегмент Telegram вдається до трьох ключових тактик: заперечення, перекладання вини на Україну та применшення серйозності інциденту через маніпуляцію офіційною заявою НАТО. Коротко можна так узагальнити доволі логічний та послідовний алгоритм, запропонований українським політиком, що розкриває дії російської пропаганди, яка, з одного боку, виправдовує свої злочини вже проти Польщі, а з іншого – сіє ворожнечу в україно-польських відносинах. Перша теза цілком зрозуміла, пише М. Княжицький – заперечення факту, що дрони були російськими. Натомість поширюється твердження, ніби Польща кричить упереджено «вовк», хоча жодної реальної загрози нібито не існує. Російські пропагандисти намагаються зобразити Польщу, а за нею Захід та Україну як провокаторів, які «вигадують» загрози для ескалації.

Другий і найбільш маніпулятивний посил – непряме або відверте перекладання вини на Україну. Бачимо поширення тверджень, що дрони, буцімто, були українськими. Цей наратив намагається зобразити Україну у тій же парадигмі – як провокаторку, яка «втягує НАТО у війну», щоб отримати більше допомоги і воювати до «останнього українця».

Третя теза фокусується на маніпулюванні пропагандистами заявою НАТО про те, що інцидент не вважається прямим нападом. Відповідно, інтерпретуючи це як доказ «перебільшення» з боку Польщі для привернення уваги. Російські канали масово тиражують цю тезу, мовляв, Варшава займається «overreaction» (надмірну реакцією), аби підняти свій статус в Альянсі чи отримати більше підтримки. Такий наратив допомагає знецінити реакцію Польщі, представляючи її як «істеричку» для самореклами, ігноруючи те, що Альянс був задіяний у перехопленні. Загалом, максимально дипломатичний і стриманий тон заяв НАТО стає предметом для того, щоб розгорнути наратив про нерішучість, недолугість натівських спроб, що є частиною дискредитації Альянсу, має на меті руйнацію західної спільноти.

Крім того, російська пропаганда, зазвичай, інтерпретує подібні випадки не як агресію Москви, а як «нещасний випадок» або «малозначущий інцидент» – дрони «збилися з курсу через українські перешкоди», українська ППО «погано працює», а Польща

«перебільшує загрозу, щоб виправдати ескалацію». Такі твердження мають на меті посіяти паніку серед польських цивільних, морально роззброїти суспільство, роблячи його вразливим до дезінформації. Вона розмиває кордони між війною і миром, втягуючи польське суспільство в «туман війни», а це – найкращі умови для деструктивного впливу. Ситуація для Польщі й України погіршується ще й тим, що двом суспільствам та урядам за пострадянські роки так і не вдалося сформувати стійкого, спільного культурно-інформаційного простору. Бракує системних інституцій, урядових рішень, медійних ініціатив.

Тому, на думку згаданого українського політика, зусиллями як внутрішніх, так і зовнішніх інформаційних каналів формувалася реальність (і цей процес перманентно буде поставати й наділі); що українці вбили сотні тисяч поляків і обкрадають польську економіку; що всі поляки ненавидять українців тощо. Ці міфи поширювалися і в українському суспільстві, і серед союзників. Маємо визнати, що на побутовому рівні, у експертному середовищі, а, відповідно, у частині політикуму такі міфи все циркулюють все активніше, що є загрозливою тенденцією, особливо на рівні пересічних українських громадян. Отож, основним джерелом поширення деструктивних наративів в українському медіа полі є російський Telegram, який складно контролювати технічно чи юридично, і тому легко заповнити фейками, постправдою чи мовою ворожнечі¹.

Постало питання у медіа про стратегічну кризу і потрібно було розпочати практичні дії з відновлення довіри. У листопаді 2024 року міністри закордонних справ Польщі та України Радослав Сікорський та Андрій Сибіга оголосили про урядове рішення скасувати мораторій на пошук та ексгумацію останків польських жертв Волинського трагедії, який діяв з 2017 року. Він був зручним приводом для російських пропагандистів та їх «корисних ідіотів» на Заході, щоб звинувачувати Україну у бажанні приховати «гомофобний та расистський дух українських націоналістів». З обох боків були створені робочі групи, що стежили та опікувалися цим питанням. Хоча на початковому етапі зовнішньополітичні відомства долучилися до розблокування цього «глухого кута», що живив фейки і постправду російської пропаганди, однак практичну сторону з реалізації заходів з цього з українського боку взяло на себе Міністерство культури та стратегічних комунікацій (така назва існувала на час початку ексгумації). Однак дипломати у цій справі зіграли ключову роль, оскільки міністром тоді був Микола Точицький, кадровий український дипломат, а куратором процесу ексгумації – Андрій Наджос, заступник міністра з питань євроінтеграції, також дипломат із стажем у десятки років. Важливо, що з польського боку як візаві виступав їхній давній знайомий та колега – Павел Коваль, депутат Сейму, уповноважений уряду Польщі з питань відновлення України, співголова польсько-української робочої групи з історичного діалогу. Ексгумація, що проводилася навесні та влітку 2025 року в нині неіснуючому селі Пужники Тернопільської області, стала проривом у відносинах між обома країнами. Багаторічна співпраця польського політика з українськими посадовцями ще раніше,

¹ Даниленко С., Убийконь К., Мова ворожнечі у месенджері Telegram та соціальній мережі TikTok: форми прояву під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну / <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/39/5.pdf>; Українські медіа: споживання новин і довіра у 2025 р., https://internews.ua/opportunity/media_trust_consumption_2025

у європейських структурах, що сформувала довіру між керівниками робочих груп на особистісному рівні, допомогла невідкладно розпочати справу ексгумації, провести її першу частину без надмірної політизації та зайвого емоційного фону. Це досягалося збалансованими коментарями, «дипломатичною тишею» та узгодженою взаємодією з медіа обох країн. То ж було обрано інституційний підхід до розв'язання проблеми, що підважує двосторонні відносини та сприяє російській пропаганді роздмухувати емоції навколо пам'яті жертв з обох боків. Очевидним є також і те, що, принаймні, це допомогло уникнути пропагандистського галасу в українських медіа, загалом урівноважити позитивні та негативні оцінки цього делікатного та вкрай болючого питання. Про ефективність такого підходу свідчить і тематичний моніторинг присутності в українських медіа інформації про пошуково-ексгумаційні роботи на території України та Польщі.

Впливові українські медіа («Українська правда», «Європейська правда», національна інформаційна агенція «Укрінформ», регіональні - «Волинь», «Львівський портал» та ін.) з посиланням на медіа Польщі повідомляли, що польська міністерка культури та національної спадщини Ганна Врублевська назвала «завершені ексгумаційні роботи в нині неіснуючому селі Пужники Тернопільської області подією надзвичайної історичної ваги». То ж наратив ефективної спільної роботи над подоланням наслідків історичної трагедії став джерелом позитивних новин та урівноважують контрверсійні повідомлення в інформаційних просторах України та Польщі. Важливим чинником стає особиста участь посадовців двох країн у таких процесах, їхні оцінки політичної ваги двосторонніх рішень та їх реалізації. А також – подальший інституційний розвиток під контролем двох суспільств двосторонніх відносин.

Російські наративи в інформаційному просторі Польщі

Російська Федерація задовго до повномасштабного вторгнення в Україну розпочала операції інформаційного впливу у Польщі спрямовані на підірив стратегічного партнерства обох держав. Починаючи з 2022 року Росія лише інтенсифікувала дії у цьому напрямку використовуючи пропаганду та дезінформацію. В проведенні когнітивних або інформаційних операцій Росія усе частіше використовує нові медіа та соціальні мережі у поширенні свого наративу.

Аналіз «Антиукраїнська пропаганда» підготовлений Інститутом моніторингу ЗМІ та Товариством «Демагог» показав, що в жовтні 2022 року в соціальних мережах з'явилося понад 39 тисяч антиукраїнських дописів і коментарів польською мовою, а в листопаді того ж року вже понад 73 тисячі (зростання майже на 88%). Найбільше (понад 4 тис.) публікацій було розміщено 17 листопада 2022 року в контексті вибуху ракети в Пшеводові, в результаті якого загинули двоє поляків. Росія зіграла тоді на непорозумінні між Україною та Польщею у вирішенні цього інциденту. Охоплення всіх антиукраїнських публікацій у листопаді сягнуло рівня понад 34 млн потенційних контактів².

² Raport Demagoga i IMM: Antyukraińska propaganda w mediach społecznościowych, <https://www.imm.com.pl/baza-wiedzy/aktualnosci/raport-demagoga-i-imm-antyukrainska-propaganda-w-mediach-spoecznościowych/>

Навіть у випадку третини користувачів, які реально могли ознайомитися з цим контентом в соціальних мережах може мати загрозливий характер. У вказаний період аж 92% всіх антиукраїнських дописів було опубліковано в Twitter, тоді як у Facebook 5,7% польськомовної пропаганди, а в інших соціальних мережах (Youtube, Instagram і ін.) лише 2,3% всіх антиукраїнських дописів³. Схожі результати з'явилися у дослідженні Фонду ім. проф. Броніслава Геремка, Гельсінського Фонду прав людини та «SECURELEX». В аналітичній доповіді зокрема вказується, що початком антиукраїнської кампанії стало масове поширення протягом декількох днів у серпні 2022 р. хештегу #СтопУкраїнізаціїПольщі (#StopUkrainizacjiPolski)⁴. Черговий аналіз «Антиукраїнська пропаганда» проведений у 2024 році зафіксував 326 962 негативних дописів в соціальних мережах про Україну та українців, а оціночна кількість контактів з цими матеріалами становила 32,5 млн (за 4 місяці). Найбільше антиукраїнського контенту (92,2%) було опубліковано на платформі X, 1,1% дописів з'явилося на Facebook, а решта 6,7% дописів – на інших платформах. Між квітнем і липнем 2025 року було виявлено 94 тис. негативних дописів про українців, які базувалися на фальшивих наративах, страху та стереотипах⁵. Експерти констатують, що російська пропаганда майже повністю перемістилася до соціальних мереж та нових медіа.

Надумку вище зазначених центрів, найчастіше поширення антиукраїнських настроїв можна було спостерігати на акаунтах Гжегожа Брауна та Конфедерації. У грудні 2022 року в рейтингу акаунтів з найбільшим охопленням у плані поширення антиукраїнських настроїв на Facebook опинилися, зокрема, Національний рух, Конфедерація Польської Корони, симпатичні Конфедерації та окремі політики (Кристіан Камінський)⁶. На Facebook найактивніший антиукраїнський акаунт веде Гжегож Браун (охоплення 1 млн контактів). Далі йдуть: Конфедерація Польської Корони (охоплення 432 тис. контактів) та «Українець НЕ є моїм братом» (охоплення 158 тис. контактів). Однак лідером у цьому рейтингу на сайті X був Мартін Деміров (охоплення оцінюється в 2 млн контактів), який представляється як «словак, що мешкає в Банській Бистриці та цікавиться Польщею». Він послідовно прирівнював українців до нацистів і бандерівців – цей наратив є одним з основних стовпів проросійської пропаганди⁷.

В польському інформаційному просторі російська пропаганда регулярно використовує як відомі вже кліше про «українців - бандерівців», чому інколи сприяє непродумана поведінка невеликої частини українських біженців під час футбольних матчів або концертів, та формує нові пов'язані з актуальними проблемами взаємин.

³ Raport Demagoga i IMM: Antyukraińska propaganda w mediach społecznościowych, <https://www.imm.com.pl/baza-wiedzy/aktualnosci/raport-demagoga-i-imm-antyukrainska-propaganda-w-mediach-spoecznościowych/>

⁴ A. Tyimińska, P. Korpala, M. Sęka, Przyjdą i zabiorą: antyukraińska mowa nienawiści na polskim Twitterze, Warszawa 2023.

⁵ Antyukraińska propaganda, Raport IMM i Demagog, kwiecień-lipiec 2025, <https://www.imm.com.pl/baza-wiedzy/aktualnosci/94-tys-wpisow-uderzajacych-w-ukraincow-grzegorz-braun-na-niechlubnym-podium-raport-imm-i-demagoga-o-antyukrainskiej-propagandzie/#>

⁶ Kto sieje antyukraińską propagandę w mediach społecznościowych?, https://www.lrt.lt/pl/wiadomosci/1261/1921088/kto-?srsltid=AfmBOooBFw6Zka9wdMdluDuGfZ6q48Oe8bM4bXh8xFMpPZhC0_6KRObq

⁷ Duży wzrost zasięgu antyukraińskiej propagandy. 85 proc. wpisów w serwisie X, <https://www.press.pl/tresc/86090,demagog-i-imm-duzy-wzrost-zasiegu-antyukrainskiej-propagandy-w-polskim-internecie>

Використовуючи стереотипи та страх поляків російська пропаганда поширює чутки про «українізацію Польщі», «привілеї для українців», «невдячність України» та думки про те, що «це не наша війна» і не потрібно допомагати «корумпованій Україні».

Висновки

В українському інформаційному просторі формуючи наративи пропаганда Російської Федерації традиційно використовує антипольські кліше історичного походження на кшталт «поляки заберуть Львів та анексують Західну Україну» або «поляки зверхньо ставляться до українців» та будуть «ополячувати й окатоличувати» Україну. Крім того поточна тематика формування негативного образу Польщі вписується в контекст нав'язування українцям антизахідних настроїв пов'язаних зі специфікою російсько-української війни. Польща, як частина західного світу, вже не підтримує Україну у війні з Росією та на шляху до членства в ЄС та НАТО. Нажаль, частина українських політиків не розуміючи польської специфіки відносин двох держав своїми висловлюваннями ускладнює формування стратегічного партнерства. Негативний резонанс в польському суспільстві викликали заява Володимира Зеленського в ООН (19 вересня 2023р.) та виступ Дмитра Кулеби під час форуму «Кампус Польща майбутнього» (28 серпня 2024 р.), які російська пропаганда використала до поширення антиукраїнських наративів.

В польському інформаційному просторі в процесі формування антиукраїнських наративів пропаганда Російської Федерації використовує як історичні ресентименти, так і поточні моменти війни з Україною та Заходом. Перше російська пропаганда пов'язує з пам'яттю поляків про втрачені Східні Креси та Волинський злочин. Натомість щодо другого пакету наративів можемо констатувати, що Росія вміло використовує чутливі теми внутрішнього життя Польщі, зокрема специфіку парламентських і президентських виборів, та проблеми пов'язані з підтримкою біженців і України. Серед іншого Росія та «корисні ідіоти» вміло зіграли на тому, що президент Кароль Навроцький ветовав закон про допомогу громадянам України та погодився на пропозицію Славоміра Менцена (Конфедерація) заблокувати рух України на шляху до НАТО. Абстрахуючи від несприйняття у Польщі Степана Бандери як героя, що є зрозумілим явищем, пропозиція вирішення цього питання президентом на законодавчому рівні, яка вписується в схему російських наративів, залишає бажати кращого.

В результаті наступу російської пропаганди в українському та польському інформаційному просторі, в основному в соціальних мережах та нових медіа, формуються антиукраїнські та антипольські настрої, а тенденція набирає загрозливого характеру. До прикладу у 2023-2025 рр. погіршилося ставлення поляків до українців, де показник симпатії зменшився з 51% до 30%, а показник антипатії відповідно зріс з 17% до 38% опитаних (CBOS). Ще на початку 2023 року Польща була лідером позитивного ставлення українців до інших держав. Серед респондентів Фонду "Демократичні ініціативи" до Польщі позитивно ставилося 66 %, 22% громадян вказало на нейтральне ставлення і лише 8% на негативне⁸. Натомість у 2025 році до Польщі позитивно ставилося 40,4% українців,

⁸ Лідером за рівнем позитивного ставлення українців до сусідніх країн є Польща — опитування, <https://suspiilne.media/648946-liderom-za-rivnem-pozitivnogo-stavlennia-ukrainciv-do-susidnih-krain-e-polsa-opituvanna/>

а 47,1% скоріше позитивно (Центр Разумкова)⁹.

Наведені вище дані соціологічних опитувань засвідчують, що російська пропаганда має негативний вплив на взаємовідносини двох держав та взаємосприйняття поляків та українців. Крім того, можна констатувати факт, що більш негативний вплив вона має у польському суспільстві. Тоді як українська держава та громадяни під час війни виробили більший імунітет та побудували ефективну систему захисту.

Проф. д-р наук Валентин Балюк, директор Центру Східної Європи Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, професор кафедри міжнародної безпеки Інституту міжнародних відносин Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні. Сфера наукових інтересів – національні проблеми, політичні системи та політика безпеки країн Центральної та Східної Європи. У цій галузі опублікував понад 150 різних наукових та публіцистичних праць.

Проф. д-р Сергій Даниленко, завідувач кафедри міжнародних комунікацій та медіатехнологій комунікації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сфера наукових інтересів – питання пам'яті, національної та міжнародної ідентичності, стратегічні комунікації, медіаполітика країн Центральної та Східної Європи, а також пропаганда та дезінформація Російської Федерації. У цій галузі опублікував низку різних наукових праць.

⁹ Raport Demagoga i IMM: Antyukraińska propaganda w mediach społecznościowych, <https://www.imm.com.pl/baza-wiedzy/aktualnosci/raport-demagoga-i-imm-antyukrainska-propaganda-w-mediach-spolecznosciowych/>

ЦЕ НЕ ВІНА МОСКВИ

Якуб Ольховський

Кампанії з дезінформації та пропаганди, які Росія проводить як елемент гібридних дій, використовуючи інформацію як зброю у стратегічній конфронтації із Заходом (це не єдиний інструментарій; у цьому протистоянні застосовуються також енергетичні ресурси, культура, релігія, мова, історія тощо), не є новим явищем. Принаймні протягом останніх кількох років цю проблему порушують журналістські кола та неурядові організації, вона є предметом дискусій на наукових конференціях. Однак масштаби загрози не були належним чином оцінені ані широкою громадськістю, ані політиками — зокрема й у Польщі. Фактично, для усвідомлення ваги загрози знадобилася ескалація дій з боку Росії, яка посилила гібридну війну проти Заходу (і Польщі). На жаль, лише поява у вересні 2025 року російських дронів над Польщею, супроводжувана скоординованою й інтенсивною інформаційною атакою змусили Польщу почати сприймати такі загрози серйозно.

Це, зрештою, позитивний сигнал, але в контексті дедалі частіших рефлексій щодо ефективних методів протидії російській дезінформації та пропаганді варто розглянути проблему в ширшій перспективі. Слід замислитися над питанням: чому дезінформаційні та маніпулятивні дії Росії є настільки ефективними? Безперечно, важливим чинником є специфіка цих дій, а саме той факт, що Росія використовує дезінформацію скоординовано і цілеспрямовано, залучаючи значні матеріальні та людські ресурси. Крім того, подібні заходи здійснювали і Радянський Союз, і царська Росія, тож було напрацьовано перевірені схеми й моделі. Безсумнівно, на користь Москви грає асиметрія, що впливає з фундаментальних аксіологічних відмінностей між демократичними та авторитарними державами. Іманентною рисою демократії (умовно кажучи, Заходу) є свобода слова. Це надає авторитарним режимам суттєву перевагу: вони контролюють власну інфосферу і водночас можуть безперешкодно впливати на демократичні суспільства, використовуючи їхню відкритість і світоглядний плюралізм. Іншими словами, Захід має вкрай обмежені можливості маніпулювання російським суспільством, тоді як Росія може вільно (і безкарно) впливати на західну громадську думку та суспільні настрої, формуючи їх відповідно до власних потреб. Дещо спрощуючи: будь-хто в Росії, хто критикує владу і вихваляє західні цінності, мусить розраховувати на втрату свободи (або навіть життя); натомість будь-хто на Заході, хто критикує західні цінності та інституції і просуває проросійські наративи, просто користується своїм правом на свободу слова та громадянськими свободами. Очевидно, що Москва використовує цю «слабкість» Заходу.

Однак це не єдине пояснення ефективності дезінформаційних заходів. Не можна нехтувати системними, політичними та стратегічними чинниками, але варто враховувати й ширший контекст. Пропаганда та маніпуляція не є винаходами XXI століття. Вони завжди використовувалися для досягнення різних цілей. Кожен поважний правитель мав придворного літописця, який звеличував свого патрона і дискредитував його супротивників (що й досі становить проблему для істориків, які намагаються встановити

істину). У XX столітті тоталітарні режими чудово розуміли силу пропаганди — у Третьому Рейху однією з ключових фігур був міністр пропаганди, а в Радянському Союзі механізм пропаганди (підкріплений терором) було доведено до досконалості. Він не обмежувався маніпулюванням власним соціумом, а екстраполювався назовні, маючи відчутні успіхи як у випадку широких мас (згадаймо західних робітників, які блокували постачання зброї для воюючої Польщі у 1920 році), так і еліт (західні інтелектуали, які вихваляли «комуністичний рай робітників і селян»). Саме в СРСР виник термін «корисний ідіот», що позначає особу, яка вірить у радянську пропаганду і поширює її, не усвідомлюючи факту маніпуляції. Авторство цього терміну приписують Володимиру Леніну, хоча документальних підтверджень цьому немає.

Натомість Ленін був безперечно переконаний, що «кіно є найважливішим із мистецтв». Він вбачав у кінематографі потужний інструмент впливу на маси, особливо на неписьменну частину населення Радянського Союзу. Технологічний прогрес і пов'язаний з ним розвиток засобів комунікації та передачі інформації стали ключовими інструментами пропаганди — не лише для диктаторів, але саме вони використовували і використовують їх найбільш креативно, інноваційно та ефективно.

І саме стрімкий технологічний розвиток у XXI столітті, що відбувається у геометричній прогресії, надав Росії армію тролів. Ефективність цієї армії залежить не лише від її чисельності та масштабів діяльності, а й від цивілізаційних змін, що супроводжують технологічну революцію, а також від трансформацій, що впливають із неї.

В інформаційну епоху ресурсом, інструментом, товаром і зброєю є саме інформація. З одного боку, доступ до неї є ключовим, з іншого — ніколи в історії цей доступ не був настільки всеосяжним, насамперед завдяки інтернету. У 2024 році в Польщі 96% домогосподарств мали доступ до мережі, а кількість активних SIM-карт перевищувала 53 млн. Однак ця безпрецедентна доступність інформації не трансформується у підвищення рівня знань, освіти чи розвиток суспільної свідомості. Навпаки, постійний потік даних виявляє когнітивні обмеження — ми не в змозі опрацювати таку кількість матеріалу, а також відібрати, ідентифікувати та відрізнити правдиву інформацію від хибної. Це явище іноді називають «інфодемією», але, мабуть, найточніше його сутність відображає термін «інформаційний смог» — ми живемо в густому інформаційному тумані, який до того ж є токсичним.

Важливо, що надлишок інформації супроводжується її спрощенням (це явище іноді називають «мемізацією» — ми не читаємо книг, а переглядаємо мему), а в довгостроковій перспективі — зниженням здатності концентруватися і розуміти складні повідомлення. У результаті ніхто нічого не читає, а якщо й читає, то не розуміє — це, звісно, спрощення і перебільшення, проте дослідження рівня читання поляків, проведені Національною бібліотекою, не вселяють оптимізму. У 2024 році принаймні одну книгу прочитав 41% поляків (включно з учнями та студентами), при цьому більше половини з них прочитали одну або дві книги (найчастіше це соціально-побутові романи та детективи). Це означає,

що більшість поляків взагалі не читають книг. Варто підкреслити: хоча книги ми частіше читаємо у «традиційній», паперовій версії, всі інші матеріали та контент споживаємо переважно у цифровому форматі. Цифровий інформаційний простір керується принципом «клікабельності», що сприяє поширенню поверхневої, часто суперечливої або радикальної інформації.

Як наслідок, поляки мають проблеми з розумінням прочитаного тексту: дослідження Польського економічного інституту від 2023 року засвідчує, що зміст кредитної угоди зрозуміли 39% опитаних, а фрагмент газетної статті — 47%. У свою чергу, дослідження ОЕСР демонструють, що аж 70% дорослих поляків мають труднощі з розумінням тексту, а майже 40% володіють компетенціями, що відносять їх до категорії так званих функціонально неграмотних.

До цього додаються когнітивні викривлення, зокрема надмірний оптимізм щодо власних навичок і знань або схильність вважати фактами ті думки, які нам близькі і які ми поділяємо. Водночас у складній і непевній реальності з'являється тенденція шукати прості відповіді на складні питання, а страх і невпевненість спонукають керуватися емоціями і шукати «винних». Усе це надзвичайно легко використовувати, наприклад, через соціальні мережі.

Тут варто зазначити, що хоча теорії змови існували завжди і не з'явилися лише у ХХІ столітті, їхня популярність зростає саме зараз завдяки технологічному розвитку та інтернет-платформам. Особливе значення мав період пандемії COVID-19: страх і невизначеність, з одного боку, та часто хаотичні й непослідовні дії урядів, з іншого, призвели до вибуху популярності розмаїтих конспірологічних теорій. Це було миттєво використано російською машиною дезінформації та пропаганди для поляризації західних суспільств, підризу довіри до інституцій тощо. Підготовлена тоді широка мережа різноманітних суб'єктів, які закликають «увімкнути мислення», зараз використовується, серед іншого, для поширення антизахідних, антиукраїнських і проросійських наративів.

Результатом усіх цих процесів є зростання ролі та значення соціальних мереж, які: а) спрощують повідомлення; б) просувають гучні, емоційно забарвлені (переважно негативно), радикальні матеріали; в) уможливлюють широке розповсюдження будь-якого контенту, включно зі шкідливим, небезпечним, фальшивим або маловартісним; г) сприяють утворенню «інформаційних бульбашок», що поглиблюють радикалізацію та соціальну поляризацію.

Логіка соціальних мереж, що фактично слугує інтересам (і прибуткам) їхніх власників — великих технологічних корпорацій (Big Tech), — переймається іншими медіа в гонитві за клікабельністю. Достовірна журналістика витісняється менш вимогливим, але більш привабливим контентом.

Наслідком цього є не лише зростання вразливості суспільств до маніпуляцій та дезінформації. Наслідки будуть довгостроковими: ігнорування знань, витіснення експертів «інфлюенсерами», агресія, соціальні розколи, атомізація суспільства, зникнення

соціальної довіри. Окремим питанням є роль стрімкого розвитку штучного інтелекту — за оцінками компанії McKinsey, глобальний попит на обчислювальну потужність до 2030 року потроїться, а 70% цього попиту буде пов'язано з розвитком ШІ. Варто зазначити, що бази даних також можна «отруїти» хибною інформацією — і є докази, що це вже відбувається.

Безперечно, це не вичерпний перелік причин ефективності російської дезінформації. Проте варто пам'ятати, що Росія послідовно та ефективно використовує слабкі місця Заходу — у цьому випадку абсолютизацію свободи слова та зростаючу могутність технологічних гігантів, що породжує небезпечне переконання, ніби кожна думку слід вислухати, з кожною думкою рахуватися, а головне — на цьому заробляти.

Ми також мусимо усвідомити, що люди, які не читають книг, мають проблеми з концентрацією уваги, критичним відбором інформації, піддаються впливу емоційних заголовків і черпають знання з мемів, є надзвичайно вразливими до дезінформації та маніпуляцій. І це не провина Росії.

Якуб Ольховський — доктор наук, директор Центру європейських компетенцій Університету Марії Кюрі-Склодовської (UMCS), доцент Інституту політичних наук та адміністрації факультету політології та журналістики UMCS. Аналітик Інституту Центральної Європи, експерт Центру Східної Європи UMCS та Групи з дослідження пропаганди та дезінформації.

До сфери його наукових інтересів належать міжнародні відносини (зокрема проблематика дезінформації та маніпуляцій), діяльність міжнародних організацій, а також еволюція системи міжнародної безпеки, передусім у Центральній та Східній Європі.

РОСІЙСЬКІ ОПЕРАЦІЇ ПІД ЧУЖИМ ПРАПОРОМ НА ПРИКЛАДІ ВИКОРИСТАННЯ ГРОМАДЯН ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ

Павло Боболович

Вступні зауваження

Одним із найбільш витончених інструментів ведення гібридної війни Російською Федерацією є операції під чужим прапором (false flag operations). Це не просто тактичні хитрощі, відомі з підручників військової історії; це складні, багаторівневі соціотехнічні заходи, метою яких є перевизначення реальності, як її сприймають суспільства та політичні лідери.

Ця стаття зосереджена на двох ключових прикладах, які об'єднують період ескалації російського ревізіонізму: спробі підпалу Угорського дому в Ужгороді у 2018 році та диверсії на польській залізниці у 2025 році. Обидві ці події, хоча їх розділяє сім років і геополітичний контекст, мають спільний знаменник: цинічне використання громадян третіх країн – поляків та українців – як інструментів у руках російської військової розвідки (ГРУ) та служб безпеки (ФСБ). В одній із цих операцій фігурують також громадяни Німеччини, а обидві мають білоруські елементи.

Метою статті є також спроба проаналізувати логіку Кремля, який розглядає «зрадників», радикалів і зневірених цивільних різних національностей як «одноразовий ресурс» (disposable assets). Слід, однак, зазначити, що, проводячи цей аналіз, ми маємо у розпорядженні загальнодоступні матеріали, що стосуються постраждалих держав, деяких учасників подій, судові справи та інші матеріали, наявні у відкритому інформаційному просторі. Зі зрозумілих причин ми не володіємо доказовою базою, яка є у розпорядженні держави-агресора і яка б однозначно вказувала на структури та посадових осіб, що віддають накази на проведення операцій під чужим прапором. Очевидно, що Росія має прямий інтерес не визнавати ці операції, заперечувати їх і не розкривати механізми їх проведення. Зрештою, можна вважати, що хоча ми маємо достатню базу інформації слідчого та правового характеру, щоб вказати безпосередніх виконавців таких операцій, їх остаточний зв'язок із замовниками залишається лише сильно обґрунтованою гіпотезою. На жаль, можна бути впевненим, що більшість російських диверсійних операцій ще довго не будуть повністю розслідувані, а російські посадовці можуть уникнути правових наслідків.

Операція під чужим прапором – термінологія

Військова термінологія визначає операцію під чужим прапором як дію, в якій агресор видає себе за інший суб'єкт – зазвичай ворога або третю сторону – з метою приховування своєї ідентичності та провокування певної реакції. Історично походячи з морської тактики,

де кораблі вивішували оманливі прапори, це поняття у XXI столітті стало фундаментом російської гібридної війни. Сьогодні ці операції не обмежуються військовою сферою; вони охоплюють кібератаки, медійну дезінформацію та державний тероризм.

У російській стратегічній традиції ці дії нерозривно пов'язані з поняттям «маскування» (maskirovka) та «рефлексивного управління» (reflexive control). Рефлексивне управління – це техніка впливу, за якої агресор надає жертві спеціально підготовлену інформацію (або стимули у вигляді атак), щоб спонукати її до прийняття рішення, яке є добровільним, але насправді реалізує цілі агресора. У випадку операцій під чужим прапором метою є примус жертви до самообмеження, помилкової ідентифікації ворога або внутрішньої поляризації.

Важливим психологічним елементом російських операцій є механізм проекції, що визначається як «випереджувальне звинувачення». Агресор звинувачує жертву саме в тих діях, які сам планує або вже реалізує. Це стратегія, розрахована на пізнавальний параліч західної громадської думки.

- **Когнітивна дестабілізація:** наприклад, коли Росія планує геноцид, її пропаганда звинувачує Україну в етнічних чистках на Донбасі.
- **Релятивізація правди:** метою є не переконати світ у російській версії, а створити таку кількість суперечливих наративів, щоб пересічний споживач вирішив, що «правда непізнана» або «лежить посередині».
- **Ерозія довіри союзників:** атаки під чужим прапором мають на меті вбити клин між союзниками. Якщо «поляки» атакують в Україні, ще й представників угорської меншини, або «українці» нищать польську залізницю, природною соціальною реакцією є зростання недовіри між цими націями. Росія точно грає на історичних образах і національних травмах або використовує свіжі фобії, упередження чи стереотипи.

Сучасне визначення операції під чужим прапором повинно також враховувати цифрову сферу, зокрема технології дідфейк (deepfake), які дозволяють генерувати фальшиві відеодокази, що теоретично (принаймні поки що) можуть слугувати як casus belli. Аналітики та публіцисти неодноразово попереджали про можливість створення Росією драстичних відеоматеріалів, що зображують нібито українські атаки на цивільне населення, з використанням акторів та цифрової маніпуляції зображенням. Хоча ця технологія не відігравала і не відіграє наразі вирішальної ролі, сама загроза її використання може бути елементом психологічного тиску. Подібно і в кіберпросторі – хакерські атаки часто маскуються так, щоб виглядати як справа рук злочинних груп або активістів з іншої країни, тоді як насправді вони є операціями державних служб (наприклад, ГРУ) або реалізуються на їхнє замовлення.

Операція під чужим прапором: польські фалангісти і підпал так званого Угорського дому на Закарпатті.

Обговорюваний приклад операції під чужим прапором чітко вказує на те, що такі дії не мають інцидентного характеру, а є системним елементом гібридних дій.

Ключовим доказом цього твердження є справа Александра Усовського, білоруського активіста і письменника, який став центральною фігурою в російській мережі впливу в Польщі, Чехії, Угорщині та Словаччині. Витік тисяч електронних листів і документів з його поштової скриньки у 2017 році (так званий «архів Усовського») розкрив механізми фінансування радикальних груп у Польщі, механізми провокацій, інспірації і навіть звітування після проведених акцій. Усовський, діючи на замовлення російського олігарха Костянтина Малофєєва (відомого підтримкою сепаратистів на Донбасі, людини з близького оточення Путіна, соратника Олександра Дугіна), організовував і оплачував антиукраїнські демонстрації та пропагандистські акції.

Його *modus operandi* полягав в ідентифікації радикальних націоналістичних груп у країнах Вишеградської групи, які поєднували антиєвропейські та антинатовські погляди з проросійською симпатією. Усовському не потрібно було створювати ці настрої з нуля; він їх лише використовував, посилював і каналізував. У Польщі його дії були особливо ефективними – він фінансував пікети та хепенінги, спрямовані на загострення польсько-українських відносин на історичному ґрунті (Волинь). Саме в цьому середовищі (радикальної правиці, що шукає покровителів) Росія знайшла виконавців для операції під чужим прапором. Публікація листів Усовського порушила його роль як посередника, і слід звернути увагу, що не він був замовником підпалу в Ужгороді, а Мануель Оксенрайтер – німецький журналіст, помічник депутата від AfD. Оксенрайтер скористався мережею, підготовленою Усовським. І один, і другий мали контакти з Малофєєвим, але також їх пов'язує постать Матеуша П., лідера партії «Зміна» (Zmiana), звинуваченого у шпигунстві на користь іноземної розвідки. Оксенрайтер і Матеуш П. разом їздили як так звані спостерігачі до Криму, були на Донбасі. Варто також зауважити, що з Матеушем П. контакти підтримував Усовський.

Дуже важливе значення мав вибір місця акції. Росія ідентифікувала Закарпаття як м'яке підчерев'я України. Дестабілізація цього регіону могла принести подвійну вигоду: відтягнути українські сили з фронту на Донбасі та заблокувати інтеграцію України із Заходом через вето Угорщини. Однак, щоб цього досягти, потрібна була іскра – жорстокий акт, який підтвердив би наратив про «український фашизм», що загрожує меншинам. Такою іскрою мав стати підпал в Ужгороді. Угорщина зі своєю специфічною історичною політикою щодо Тріанону та угорської меншини стала ідеальною ціллю для російських маніпуляцій. Висловлювання угорських політиків, таких як Тамаш Гауді-Надь, який у Раді Європи носив футболку з написом «Крим належить Росії, Закарпаття – Угорщині», були музикою для вух Кремля.

У лютому 2018 року сталося дві спроби підпалу офісу Товариства угорської культури в Ужгороді на українському Закарпатті (так званий Угорський дім). На перший погляд це виглядало як акт агресії українських націоналістів проти угорської меншини. На фасаді будівлі зловмисники намалювали свастики, число «88» (неонацистський символ) та написи, що натякали на вчинення атаки українськими радикалами. Однак це була класична операція під чужим прапором.

Виконавцями були не українці, а громадяни Польщі, пов'язані з радикальною проросійською організацією «Фаланга». Вибір поляків для атаки на угорців на території України був диявольськи продуманим. Якби виконавців спіймали (що й сталося), це внесло б хаос у відносини всієї трійки держав. Якби їх не спіймали, вина впала б на українців, що призвело б до люті Будапешта.

Безпосереднім замовником атаки був згаданий Мануель Оксенрайтер, німецький журналіст, головний редактор журналу Zuerst! і консультант депутата Бундестагу від «Альтернативи для Німеччини» (AfD) Маркуса Фронмаєра. Оксенрайтер був ключовою фігурою в мережі європейської крайньої правоти, регулярно виступав у російських державних ЗМІ (RT, Sputnik) як «експерт», що легітимізував політику Кремля.

Згідно зі свідченнями Міхала П., лідера групи виконавців, Оксенрайтер передав йому інструкції та гроші на проведення атаки. Перший транш становив 1000 євро, а вся операція керувалася з Берліна, з тінню Москви на задньому плані. Оксенрайтер після розкриття його ролі в краківському процесі втік до Москви, де помер у серпні 2021 року за нез'ясованих обставин (офіційно від серцевого нападу). Принагідно варто звернути увагу, що його смерть, безпосередньо перед початком повномасштабного вторгнення в Україну, викликає питання про «зачистку» російськими службами незручних свідків.

Виконавцями на місці були Адріан М. і Томаш Ш., завербовані Міхалом П. Усі троє були членами «Фаланги», відомої своїми антиукраїнськими та антинатовськими поглядами; деякі з них мали бойовий досвід на боці проросійських сепаратистів на Донбасі.

Перша спроба підпалу (4 лютого 2018) була невдалою і спричинила лише незначні пошкодження. Друга спроба (27 лютого), здійснена з використанням коктейлів Молотова, призвела до серйозної пожежі офісу. Завдяки співпраці польського ABW з українською СБУ, виконавців було ідентифіковано та затримано.

У січні 2020 року Окружний суд у Кракові виніс вироки: Міхал П. був засуджений до 3 років в'язниці, Томаш Ш. – до 2 років, а Адріан М. (який співпрацював зі слідством) – до 2 років умовно та громадських робіт.

Цей випадок є показовим прикладом російської стратегії аутсорсингу диверсій.

- **Міжнародний характер:** Замовлення надходить з Москви, через німецького посередника (AfD), до польських виконавців («Фаланга» – середовище, раніше вивчене і підготовлене білорусько-російським агентом Усовським), щоб атакувати угорську ціль в Україні.
- **Низькі витрати:** Операція коштувала російським службам лише кілька тисяч євро – частка від витрат на військову операцію.
- **Утилізація радикалів:** Росія використала ідеологічно вмотивованих «корисних ідіотів». Їхній арешт не став для Кремля втратою; навпаки, процес надав розголосу справі етнічної напруги.

Диверсія на залізниці

Якщо у 2018 році Росія послуговувалася ідеологічними союзниками з політичного маргінесу, то у 2025 році ми спостерігаємо перехід до суто найманської та терористичної моделі, спрямованої проти критичної інфраструктури НАТО.

У листопаді 2025 року Польща стала ареною безпосередніх актів диверсії на залізниці. Ціллю була залізнична лінія № 7 (Варшава-Дорогуськ), що становить одну з головних логістичних артерій для постачання військової та гуманітарної допомоги в Україну.

- **Інцидент у Міці (Мазовецьке воєводство):** Вибух вибухового пристрою призвів до руйнування фрагмента колії.
- **Інцидент у Голембі (Люблінське воєводство):** Пошкодження близько 60 метрів залізничної мережі змусило пасажирський потяг, що перевозив 475 осіб, до різкого аварійного гальмування. Прокуратура кваліфікувала ці дії як «створення загрози катастрофи в наземному русі» та «акти диверсії терористичного характеру».

Найбільш шокуючим елементом цієї операції є особи виконавців. Польські служби ідентифікували та висунули звинувачення двом громадянам України: Олександру К. (39 років) та Євгенію І. (41 рік). Факт, що громадяни держави, яка бореться за виживання, атакують інфраструктуру держави, що є їхнім ключовим союзником, є доказом надзвичайної ефективності та цинізму російських методів вербування.

Підозрювані втекли до Білорусі, що однозначно вказує на напрямок, звідки вони отримували накази та захист. Польська прокуратура надіслала запит на їх екстрадицію, хоча шанси на його виконання режимом у Мінську є мізерними (якщо навколо цієї справи також не розгорнеться дезінформаційна операція).

Завдяки інформації, оприлюдненій українським порталом military.com, ми володіємо детальним профілем одного з виконавців, Євгенія Іванова. Його шлях до саботажу

в Польщі пролягав через попередню зраду в Україні. Наприкінці 2023 року Іванов брав участь у підготовці теракту на заводі з виробництва дронів у Львові, а його куратором був Юрій Сизов, офіцер Головного управління Генерального штабу Збройних сил Російської Федерації (ГРУ). Сизов доручив Іванову завербувати колишнього працівника заводу, Борисенка, запропонувавши йому 40 тисяч доларів за пронесення на територію фабрики вибухівки, прихованої в упаковках соку («Наш сік»).

План передбачав детонацію 3 лютого 2024 року, проте вибухівку було виявлено. Іванов, уникнувши арешту в Україні, був перекинутий до наступних завдань – як виявилось, цього разу в Польщі.

Росія миттєво використала факт національності виконавців для інформаційної операції. Наратив був простим і, на жаль, ефективним: «Поляки допомагають українцям, а вони підривають польські потяги». Дослідження реакцій у польському інтернеті показали, що аж 42% коментарів і дописів припускали, що за саботаж відповідає Україна (держава або громадяни, що діють з власної ініціативи), а 19% звинувачували польський уряд, натякаючи на провокацію. Проросійські акаунти в соціальних мережах та політики крайньої правici (частина «Конфедерації») підігрівали ці настрої, запитуючи про сенс допомоги Україні в умовах такої «невдячності».

Справа диверсії на польській залізниці є класичним механізмом операції під чужим прапором у когнітивній сфері: фізична атака, здійснена руками українця, слугує дискредитації всього українського народу в очах поляків. Росія досягає стратегічної мети (ерозія суспільної підтримки України) за мінімального залучення власних сил.

Аналіз інцидентів 2023–2025 років розкриває зміну парадигми в способі, яким російські служби залучають виконавців. Ми відходимо від класичного агентурного вербування (зустрічі в кав'ярнях, ідеологія) до ринкової моделі, що базується на анонімності та технологіях. Головним інструментом комунікації між офіцерами ГРУ та потенційними саботажниками стала платформа Telegram. Виник своєрідний «ринок диверсійних послуг», що нагадує gig economy (як Uber чи Glovo).

Вербування відбувається через канали, що пропонують «легку роботу» або «швидкий зарібок». Початкові завдання є дріб'язковими і на перший погляд невинними:

- Намалювати графіті (наприклад, антиурядове або антиукраїнське).
 - Зробити фото об'єкта інфраструктури (трансформатор, залізнична станція).
 - Розклеїти листівки.
- Оплата здійснюється в криптовалютах, що забезпечує анонімність обом сторонам. Після виконання «тестових завдань» і надсилання доказу (фото), жертву повільно втягують у все серйозніші злочини – підпали, пошкодження майна, аж до закладення вибухових пристроїв.

Російські служби навмисно цілять у групи, найбільш податливі до маніпуляції та економічного тиску.

- **Неповнолітні (Гейміфікація терору):** Звіти вказують на жахливий тренд вербування підлітків. У Харкові 15-річна дівчина заклала вибухівку під комісаріат, спокушена пропозицією заробітку в розмірі 1000–3000 доларів, знайденою в Telegram. Для молодих людей, вихованих на відеоіграх ці завдання можуть здаватися формою «гри в реальності», доки не настане трагічний фінал. Часто застосовується також шантаж – погроза оприлюднення нтимних фото або даних.
- **Емігранти та біженці:** Особи у скрутному матеріальному становищі, часто змушені емігрувати через війну, стають легкою здобиччю. У Польщі вербували громадян України та Білорусі, яким пропонували гроші за «дрібну допомогу», яка виявлялася актом шпигунства чи диверсії. Цинізм цієї моделі полягає в тому, що ГРУ розглядає цих людей як боєприпаси. Куратор (який безпечно сидить у Москві чи Мінську) знає що завербований аматор рано чи пізно попадеться. Немає плану евакуації (за винятком ключових агентів, як Іванов). Провал агента є навіть бажаним – судовий процес, у якому на лаві підсудних сидять українці, звинувачені в тероризмі в Польщі, є паливом для російської пропаганди. Це стратегія «win-win» для Кремля: або саботаж вдасться, або провал саботажника зашкодить іміджу України.

Висновки

Операції в Ужгороді та на польській залізниці є частиною ширшого спектру дій, які Росія проводить від початку агресії проти України. Так можна трактувати й збиття малайзійського літака MH17 у липні 2014 року над Донбасом.

У подібний спосіб реалізовувалися теракти в Донецьку, обстріли цивільних будівель на Донбасі, різанина в Оленівці в липні 2022 року, чи дуже цікавий приклад так званого Хлорного інциденту перед самим російським вторгненням. Пропаганда ДНР/ЛНР поширювала інформацію про нібито польських «саботажників», які планували підірвати резервуари з хлором у Горлівці. Було навіть опубліковано відео з камери на шоломі нібито диверсанта, яке виявилось примітивною підробкою (звук пострілів і вибухів був накладений із зовнішньої аудіобібліотеки, а метадані вказували на дату створення файлу до нібито атаки).

Усі описані випадки об'єднує нерозривне сплетіння фізичних та інформаційних дій. У російській доктрині немає поділу на «війну» і «пропаганду» – це єдиний простір боротьби.

Російська пропаганда діє за принципом: «брехня, повторена тисячу разів, стає правдою», але також «тисяча різних побрехеньок вбиває правду». У випадку саботажу на залізниці в Польщі метою не було переконати всіх, що це зробили українці.

Метою було посіяти сумніви.

- Варіант А: «Це українці» (для націоналістів).
- Варіант Б: «Це уряд Туска провокує війну» (для антиурядових сил).
- Варіант В: «Це ЦРУ» (для прихильників теорій змови).

Кожна соціальна група отримує спрофільований меседж, який має утвердити її в упередженнях і посварити з рештою суспільства.

Метою операції під чужим прапором є так званий *resilience targeting* – атака на суспільну стійкість. Руйнування інфраструктури (колії, будівлі) є другорядним. Ключовим є руйнування довіри.

В Ужгороді метою була довіра між національними меншинами, але також між угорським та українським народами.

У Польщі метою є довіра до держави і до біженців.

Якщо суспільство перестав довіряти офіційним повідомленням уряду і починає вірити в теорії змови, що підкидаються ворогом, держава втрачає здатність до оборони. Це є кінцевою метою гібридної війни.

Підсумок

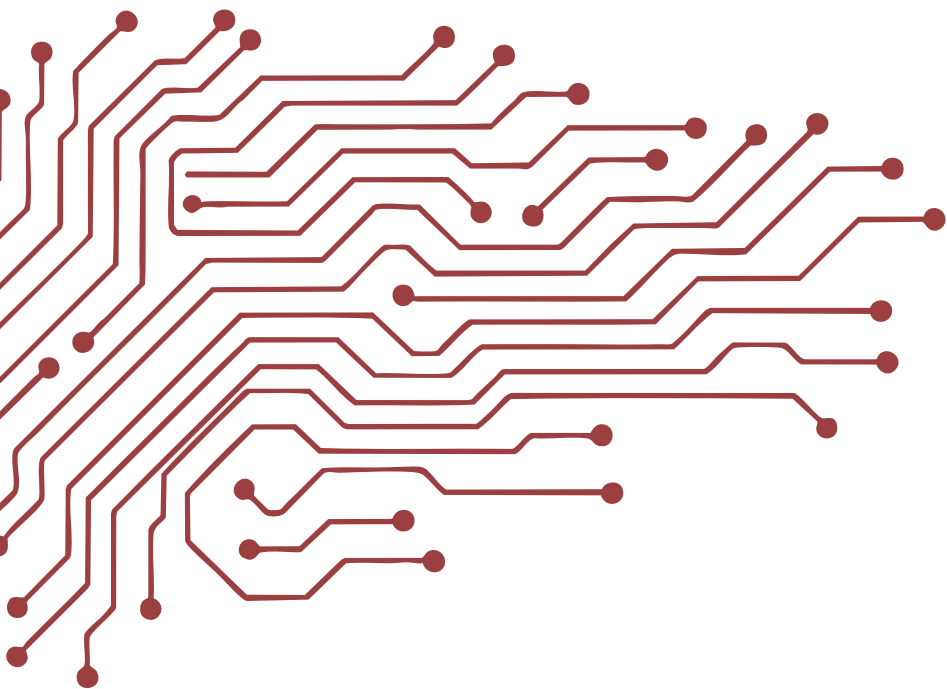
Аналіз наведених прикладів операцій «під чужим прапором» веде до наступних висновків:

1. **Стратегічна тяглість:** Попри зміну тактики (від ідеологічних фанатиків до платних найманців), стратегічна мета Росії залишається незмінною: внутрішня дестабілізація країн НАТО і ЄС та ізоляція України на міжнародній арені.
2. **Інструменталізація етнічності:** Росія досконало опанувала мистецтво використання національної ідентичності виконавців проти їхніх власних країн. Ідентичність виконавця (поляк, українець) є фальшивим прапором сама по собі. Факт, що атаку здійснює громадянин України, не означає, що це українська атака – у гібридній реальності це часто є доказом російської інспірації.
3. **Загроза для критичної інфраструктури:** Випадок залізничного саботажу 2025 році показує, що Росія готова перетнути межу кінетичних дій на території НАТО, використовуючи для цього «посередників» (*proxies*), що ускладнює безпосередню військову реакцію Альянсу (проблема атрибуції).
4. **Необхідність освіти та контррозвідки:** Традиційні методи контррозвідки повинні бути підтримані масовою суспільною освітою щодо механізмів цифрового вербування. Суспільство має зрозуміти, що пропозиція «швидкого заробітку» в Telegram може бути вступом до звинувачення в тероризмі та державній зраді.

Павло Боболович (нар. 1972) – репортер, випускник факультету політології Університету імені Марії Кюрі-Скłodовської в Любліні. Понад 30 років займається польсько-українськими відносинами. З 2013 року є кореспондентом Media Wnet в Україні, керівником Східного відділення Радіо Wnet, співзасновником Радіо Unet, співзасновником і редактором Stop Fake PL. З початку 2024 року є співавтором медіапроєкту Czarne Niebo. Є автором програми Raport z Kijowa («Звіт з Києва») та співведучим програми Program Wschodni на Radio Wnet. Писав колонки та статті, зокрема для Kurier Lubelski, Przewodnik Katolicki та Kurier Wnet. Співпрацював також з Радіо Люблін (зокрема як кореспондент під час війни в Грузії в 2008 році) та з TVP INFO як кореспондент в Україні. Його статті також публікувалися в Almanach Ukraiński, Nasze Słowo, Kurier Galicyjski та інших виданнях.

У 2014 році отримав премію Асоціації польських журналістів за репортажі з Майдану, рік по тому отримав премію імені Казимира Дзеванавського Асоціації польських журналістів, а в 2022 році був нагороджений Орденом Заслуги III ступеня президентом України. У 2014 році він був нагороджений медаллю митрополита Філарета «За жертвність і любов до України», у 2017 році отримав «Медаль 700-річчя міста Люблін» від мера міста Люблін, а в 2022 році отримав премію Ангелуса Люблінського в категорії «Медіакультура».

ступеня президентом України. У 2014 році він був нагороджений медаллю митрополита Філарета «За жертвність і любов до України», у 2017 році отримав «Медаль 700-річчя міста Люблін» від мера міста Люблін, а в 2022 році отримав премію Ангелуса Люблінського в категорії «Медіакультура».

Джерела:

1. False flag | Meaning, Operations, & Facts - Britannica <https://www.britannica.com/topic/false-flag>
2. The Rise of Hybrid Warfare - NDLScholarship, <https://scholarship.law.nd.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1124&context=ndjicl>
3. Statement by the Russian Federation on the false allegations against the Russian Federation made by Ukraine to cover-up its own violations of international law and military crimes against civilian population of Donbass as well as Kharkov, Kherson and Zaporozhye regions
4. Disinformation Roulette: The Kremlin's Year of Lies to Justify an Unjustifiable War, <https://china.usembassy-china.org.cn/disinformation-roulette-the-kremlins-year-of-lies-to-justify-an-unjustifiable-war/>
5. The Kremlin spews a smokescreen of FIMI over drones in Poland - EUvsDisinfo, <https://euvsdisinfo.eu/the-kremlin-spews-a-smokescreen-of-fimi-over-drones-in-poland/>
6. Analysis: Rail sabotage reveals mounting hybrid pressure on Poland - TVP World, <https://tvpworld.com/90080421/poland-rail-sabotage-shows-rising-russian-hybrid-pressure>
7. Deepfake Technology in the Age of Information Warfare - Lieber Institute West Point, <https://lieber.westpoint.edu/deepfake-technology-age-information-warfare/>
8. Modern Cognitive Operations and Hybrid Warfare - Digital Commons @ USF - University of South Florida, <https://digitalcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2032&context=jss>
9. A pocket revolution bought with Russian money - VSquare.org, <https://vsquare.org/a-small-revolution-bought-with-russian-money/>
10. Russian-connected oligarch passes funds to far-right Hungarian party and paramilitary organization through middleman - Alliance For Securing Democracy, <https://securingdemocracy.gmfus.org/incident/russian-connected-oligarch-passes-funds-to-far-right-hungarian-party-and-paramilitary-organization-through-middleman/>
11. E-Mail Hack Gives Glimpse Into Russia's Influence Drive In Eastern Europe, <https://www.rferl.org/a/russia-e-mail-hack-belarusian-usorsky-piskorski-dugin/28363888.html>
12. Central Europe is more vulnerable than it appears, <https://neweasterneurope.eu/2017/10/31/central-europe-vulnerable-appears/>
13. Polish Court Convicts Three Men For Torching Hungarian Center In Ukraine, [otwierano: https://www.rferl.org/a/polish-court-convicts-three-men-for-torching-hungarian-center-in-ukraine/30505582.html](https://www.rferl.org/a/polish-court-convicts-three-men-for-torching-hungarian-center-in-ukraine/30505582.html)
14. Germany - International Centre for Counter-Terrorism - ICCT, <https://icct.nl/sites/default/files/2024-04/Russia%20and%20the%20Far-Right%203%20Germany.pdf>
15. Dywersja na kolei. Nowe informacje z prokuratury - Onet Wiadomości, <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/dywersja-na-kolei-nowe-informacje-z-prokuratury/pfgfv73>
16. Nowe informacje o jednym ze sprawców dywersji. Wcześniej ... - Onet, <https://www.onet.pl/informacje/onetiwiadomosci/nowe-informacje-o-jednym-ze-sprawcow-dywersji-wczesniej-organizowal-zamach-w-ukrainie/tmqgsb4,79cfc278>

17. MANIPULATION: The New York Times accuses Ukraine of using underage Russians for sabotage and espionage, <https://voxukraine.org/en/manipulation-the-new-york-times-accuses-ukraine-of-using-underage-russians-for-sabotage-and-espionage>
18. Russia's recruitment of immigrants to carry out spying and sabotage ..., <https://notefrompoland.com/2025/04/09/russias-recruitment-of-immigrants-to-carry-out-spying-and-sabotage-is-a-new-threat-to-poland/>
19. Exclusive: The Russian Neo-Nazi Behind A Shadowy GRU Recruitment Campaign,, <https://www.rferl.org/a/russia-gru-nazi-sabotage-recruitment-telegram/33539661.html>
20. Russia Recruits Ukrainian Children for Sabotage | Institute for War and Peace Reporting, <https://iwpr.net/global-voices/russia-recruits-ukrainian-children-sabotage>
21. U.S. Accuses Russia Of Preparing 'False-Flag' Operation In Ukraine - Radio Free Europe, <https://www.rferl.org/a/russia-false-flag-ukraine-accusations-invasion/31654852.html>
22. US claims Russia planning 'false-flag' operation to justify Ukraine invasion - The Guardian, <https://www.theguardian.com/world/2022/jan/14/us-russia-false-flag-ukraine-attack-claim>
23. How ten false flag narratives were promoted by pro-Kremlin media | by @DFRLab - Medium, <https://medium.com/dfrlab/how-ten-false-flag-narratives-were-promoted-by-pro-kremlin-media-c67e786c6085>
24. Analyzing a fake Kremlin video used to justify war with Ukraine - U.S. Embassy in Georgia, <https://ge.usembassy.gov/analyzing-a-fake-kremlin-video-used-to-justify-war-with-ukraine/>
25. Stanytsia Luhanska kindergarten bombing - Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Stanytsia_Luhanska_kindergarten_bombing
26. Latest Ukraine updates: US warns Russia preparing for invasion - Al Jazeera, <https://www.aljazeera.com/news/2022/2/17/ukraine-rebels-accuse-govt-forces-of-mortar-attack-live-blog>
27. Boris Johnson: Ukraine kindergarten shelling is false-flag operation - The Guardian, <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/17/boris-johnson-ukraine-kindergarten-shelling-is-false-flag-operation>
28. Russian Hybrid Threats Report: Despite debunking of false flags, Putin recognizes breakaway republics - Atlantic Council, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/russian-hybrid-threats-report-despite-debunking-of-false-flags-putin-recognizes-breakaway-republics/>
29. Olenivka prison massacre - https://en.wikipedia.org/wiki/Olenivka_prison_massacre
30. Fake accusations made by Ukraine against Russia (2022-2025), <https://thailand.mid.ru/upload/iblock/863/ve23ouf5oyv5fbvhl9or88nsjrgx3ht.pdf>

«ТРОЯНСЬКИЙ КІНЬ» У ТИЛУ НАТО: ЯК КОРУПЦІЯ ЕЛІТ ТА «СПЛЯЧІ» ОСЕРЕДКИ ВІДКРИВАЮТЬ ВОРОТА «РОСІЙСЬКОМУ МИРУ»

Артур Жак

У сучасному геополітичному дискурсі Російська Федерація дедалі частіше переходить від концепції «м'якої сили» (soft power) до стратегії «гострої сили» (sharp power), спрямованої на підриг демократичних інституцій зсередини. Аналіз поточної ситуації у країнах Вишеградської групи, зокрема у Словаччині, демонструє комплексний підхід Москви: від використання феномену «захоплення держави» (state capture) через корумповані еліти до формування псевдоідеологічних парамілітарних мереж. Ця стаття має на меті деконструвати архітектуру російського впливу, в якій криміналізація політичного процесу та експлуатація консервативних наративів слугують плацдармом для ідеологічної та, потенційно, військової окупації Європи.

Феномен «захоплення держави»: інституційна деградація як передумова зовнішнього впливу

Політична біографія чинного прем'єр-міністра Словаччини Роберта Фіцо та еволюція його політичної сили «Курс - соціальна демократія» (Smer-SD) є хрестоматійним прикладом того, що в сучасній політології кваліфікується як state capture - системне підпорядкування державних інституцій приватним олігархічним інтересам, що згодом трансформується у вразливість до зовнішнього втручання.

Уперше очоливши уряд у 2006 році під гаслами «третього шляху» та альтернативи хаотичним елітам посттрансформаційного періоду 90-х, Фіцо фактично імплементував модель клієнтелізму. Відставки міністрів того періоду - від очільника Мінбуду за непрозорі тендери («дошка оголошень») до міністра екології за махінації з квотами на викиди парникових газів - були не поодинокими ексцесами, а симптомами системної патології виконавчої влади. Однак кульмінаційним моментом, що оголив глибину тіньової інтеграції бізнесу та політики, стала справа «Горила» (kauza Gorila).

Оприлюднені словацькими спецслужбами (SIS) матеріали прослуховування конспіративної квартири на вулиці Вазовій у Братиславі зафіксували переговори між Ярославом Гашчаком (Jaroslav Naščák), головою інвестиційної групи Penta, та високопосадовцями щодо приватизації стратегічних активів (енергетика, транспорт) в обмін на відкати. Проте найбільший резонанс викликала фіксація голосу, ідентифікованого як голос Роберта Фіцо.

У цих записах фігурують конкретні фінансові показники, що свідчать про масштаби політичної корупції. Зокрема, на аудіозаписах зафіксовано зізнання про отримання 75 мільйонів словацьких крон на фінансування виборчої кампанії від «прихованих спонсорів» поза офіційним виборчим фондом. Більше того, у матеріалах справи виринає

постать Федора Флашіка (Fedor Flašík), наближеного до верхівки Smer-SD, у контексті отримання траншу в розмірі 250 мільйонів крон. Хоча питання, чи походили ці кошти безпосередньо від групи Penta, залишається предметом юридичних дискусій, сам факт обговорення таких сум у конспіративних умовах делегітимізує заявлену антикорупційну риторичку лідера.

Реакція Роберта Фіцо на ці звинувачення є показовою для популістського лідера, що намагається уникнути політичної відповідальності. Його риторика («Я не виключаю, що колись розмовляв з паном Гашчаком. Чому я маю це виключати? Це людина, яка забезпечує роботою 30 000 осіб») є класичним прикладом маніпулятивної підміни понять, де корупційні зв'язки виправдовуються нібито соціальною відповідальністю великого капіталу.

Попри те, що справа «Горила» та згодом вбивство журналіста-розслідувача Яна Куцяка (який викривав зв'язки уряду з італійською мафією 'Ndrangheta) призвели до тимчасової втрати влади Фіцо, його повернення у 2023 році свідчить про небезпечну трансформацію електоральної культури. Соціологічні дослідження (2023 р.) фіксують, що для 59% респондентів пріоритетом є «ціннісний набір» партії, а не доброчесність її лідерів. Саме цей «ціннісний вакуум» і був успішно заповнений російською пропагандою, яка інструменталізувала корумповані еліти, надавши їм ідеологічне прикриття у вигляді «боротьби за традиційні цінності» проти «ліберального диктату» Заходу.

Гібридні загрози у Центральній Європі: від парамілітарних структур до диверсійної діяльності. Парамілітарний фактор: інструменталізація громадянського суспільства як елемент підготовки до окупації

Якщо політична корупція є механізмом ослаблення державних інституцій «згори», то розбудова проросійських парамілітарних структур (paramilitary groups) спрямована на формування силового активу «знизу». Найбільш показовим кейсом у цьому контексті є діяльність організації Slovenskí Branci («Словацькі новобранці»), яка під виглядом військово-патріотичного виховання молоді фактично виконує функції мобілізаційного резерву для гібридних операцій РФ.

Лідер організації Петер Шврчек (Peter Švrček) пройшов інтенсивний тритижневий курс підготовки у російських інструкторів з числа колишніх офіцерів спецназу (Спецназ ГРУ). Функціональна інтеграція «Новобранців» у російську архітектуру впливу підтверджується їхніми тісними зв'язками з мотоклубом Нічні вовки (Noční vlci), який у європейському просторі діє як агентурний хаб та інструмент «м'якої сили» Кремля.

Особливе занепокоєння викликає трансформація членів організації з «активістів» на комбатантів. Мартін «Сойка» Кепрта (Martin «Sojka» Keprta), один із керівників підрозділів SB, брав безпосередню участь у бойових діях на українському Донбасі на боці терористичних формувань. Його публічна риторика є квінтесенцією кремлівського

ідеологічного наративу: «Мені просто не подобаються ті цінності, які пропагує ЄС... ЄС, як мені здається, взагалі ліквідує народи». Цей дискурс, що протиставляє «традиційні цінності» уявному «надмірному гуманізму» Європи, слугує механізмом легітимації насильства. Щонайменше 30 громадян Словаччини, ідентифікованих як учасники бойових дій проти ЗСУ, - це не «солдати удачі», а ідеологічно вмотивовані агенти впливу.

Показовим є звітність організації про так звані «навчання» з контролю території. Офіційні ресурси Slovenskí Branci звітували про зайняття стратегічних комунікаційних вузлів та прикордонних переходів: Кіттзее, Райка, Скаліца, Салка, Штурово (Kittsee, Rajka, Skalica, Salka, Štúrovo), а також мостів Моностор (Most Monoštor) та залізничного мосту біля села Хляба (Chľaba). Географічний аналіз цих локацій вказує на відпрацювання сценаріїв блокування логістичних коридорів у разі виникнення кризової ситуації. Фактично, йдеться про підготовку диверсійних груп (sleeper cells), здатних у «годину Ч» дезорганізувати тил НАТО.

Підтвердженням транскордонного характеру загрози є діяльність інших словацьких найманців, таких як Маріо Рейтман (Mário Reitman) та Штефан Потоцький (Štefan Potocký). Останній, позиціонуючи себе як «професійного революціонера», заявляє про наявність у Словаччині 25-тисячного резерву односторонніх, готових боротися з «колоніальним статусом» країни у складі ЄС. Політичним дахом для таких елементів виступають партії на кшталт L'SNS (Народна партія «Наша Словаччина») Маріана Котлеби, яка еволюціонувала від неонацистської естетики (уніформи, смолоскипні ходи) до парламентської респектабельності, не змінюючи своєї проросійської суті. Існування більш закритих елітарних груп, таких як «Zoriký Sud» («Опір»), чи рухів, що глорифікують колаборанта Йозефа Тісо (Словацький рух відродження), свідчить про глибоку ешелонованість російської мережі впливу.

Польський фронт: від історичного ревізіонізму до диверсійного терору

Ситуація у Республіці Польща кардинально відрізняється від словацької внаслідок стійкого антиросійського консенсусу в суспільстві. У Варшаві Кремль не може спиратися на мейнстрімні політичні партії, тому застосовує тактику «асиметричної дестабілізації», використовуючи маргінальні групи та прямі диверсії.

1. Радикалізація маргінесу та провокування ворожнечі Росія активно інвестує у розпалювання польсько-українського антагонізму, експлуатуючи травматичні сторінки спільної історії (зокрема, Волинську трагедію). Основними ретрансляторами цих наративів виступають позапарламентські рухи, наприклад, «Камратство» (Kamracstwo) Войцеха Ольшанського (Wojciech Olszański), чи Конфедерація Корони Польської (Konfederacja Korony Polskiej) Гжеґожа Брауна (Grzegorz Braun). Ці структури просувають ідеї панславізму в його московській інтерпретації, закликаючи до геополітичного розвороту Польщі в бік Росії та Білорусі. Ключова мета інформаційних операцій у Польщі - переконати суспільство, що підтримка України шкодить національним інтересам

(зернова криза, блокада кордону перевізниками, корупція). Наратив про «українізацію Польщі» використовується для мобілізації ксенофобських настроїв та підриву соціальної солідарності.

2. Перехід до активних заходів. На відміну від Словаччини, де акцент робиться на політичному перехопленні влади, у Польщі фіксується перехід російських спецслужб до тактики терору. Викриття Агентством внутрішньої безпеки (ABW) шпигунських мереж є доказом того, що Москва розглядає Польщу як ключовий логістичний хаб, що підлягає фізичному впливу. Агентурна група займалася встановленням камер спостереження на критичних залізничних вузлах (зокрема поблизу аеропорту Жешув-Ясьонка - головного хабу постачання озброєння Україні) та плануванням диверсій на транспорті. Характерно, що для виконання цих завдань ГРУ вербує не ідейних прихильників, а маргіналізованих осіб через Telegram-канали, використовуючи фінансову мотивацію. Це свідчить про те, що Росія готова застосовувати методи державного тероризму на території країн-членів НАТО, тестуючи реакцію Альянсу.

Таким чином, ми спостерігаємо диференційований підхід Москви:

- У Словаччині: стратегія «Троянського коня» через інкорпорацію у владу та створення ідеологічних бойових загонів.
- У Польщі: стратегія «диверсійного підриву» через провокацію соціальних конфліктів та підготовку атак на критичну інфраструктуру.

Обидва вектори мають спільну мету, окреслену в «грудневому ультиматумі» 2021 року: демонтаж архітектури безпеки Європи та повернення НАТО до кордонів 1997 року.

Від Берліна до Владивостока: архітектура російського реваншизму та крах європейських ілюзій

Німецький вузол: «Альтернатива» як інструмент делегітимації

Аналізуючи європейський ландшафт, неможливо оминати Федеративну Республіку Німеччина, яка є економічним двигуном ЄС і водночас - пріоритетною ціллю російських гібридних операцій. Ситуація тут дзеркально відображає словацький сценарій, але масштабована відповідно до геополітичної ваги Берліна.

Партія «Альтернатива для Німеччини» (AfD) виконує функцію легалізованого провідника інтересів Кремля у Бундестазі. Для AfD критично важливою є зовнішня легітимація, яку Москва надає через прийоми делегацій на високому рівні. Російські еліти, перебуваючи у стані перманентної гібридної війни з євроатлантичною спільнотою, розглядають AfD не просто як ситуативного партнера, а як інструмент підриву процесу ухвалення рішень. Поширюючи наративи про «економічний суїцид» через санкції та необхідність «діалогу», німецькі ультраправі, подібно до словацьких колег,

працюють на ослаблення імунної системи демократії.

Небезпека полягає в синергії: коли парамілітарні групи у Східній Європі (на кшталт Slovenski Branci) готуються до силових сценаріїв, політичні сили в Західній Європі (AfD) блокують можливість консолідованої відповіді НАТО. Це створює ідеальні умови для реалізації стратегічного задуму Москви.

«Ультиматум Лаврова» та стратегія великої війни

Усі описані вище елементи - корумповані еліти Братислави, диверсійні групи в Польщі та лобісти в Берліні - є лише тактичними засобами. Стратегічна мета Кремля була чітко артикульована у грудні 2021 року та неодноразово підтверджена очільником МЗС РФ Сергієм Лавровим.

«Стабільність у цій частині євразійського континенту буде досягнута тільки за умови забезпечення довгострокових надійних гарантій у сфері безпеки... як вони були викладені в наших ініціативах грудня 2021 року». - С. Лавров.

Ця заява деконструє будь-які ілюзії щодо можливості замороження конфлікту. Головною вимогою Москви залишається «відкочування» інфраструктури НАТО до кордонів 1997 року. У цій парадигмі Україна розглядається Кремлем виключно як проміжний етап - ресурсний плацдарм, захоплення якого дозволить мобілізувати людський та промисловий потенціал для подальшої експансії на Захід. Путін не планує закінчувати війну, оскільки у своїй свідомості він її ще повноцінно не починав проти головного ворога - Альянсу.

Зневажливе ставлення до європейської суб'єктності яскраво ілюструється риторикою самого Володимира Путіна. Його коментар щодо санкцій («Те, що скасували придбання наших унітазів - це їм дорого коштуватиме») - це не просто примітивний гумор чекіста. Це демонстрація глибокої переконаності у тому, що «розбещені» комфортом європейці не здатні протистояти екзистенційній жорстокості Росії. Кремль робить ставку на те, що страх перед війною змусить Європу капітулювати ще до першого пострілу.

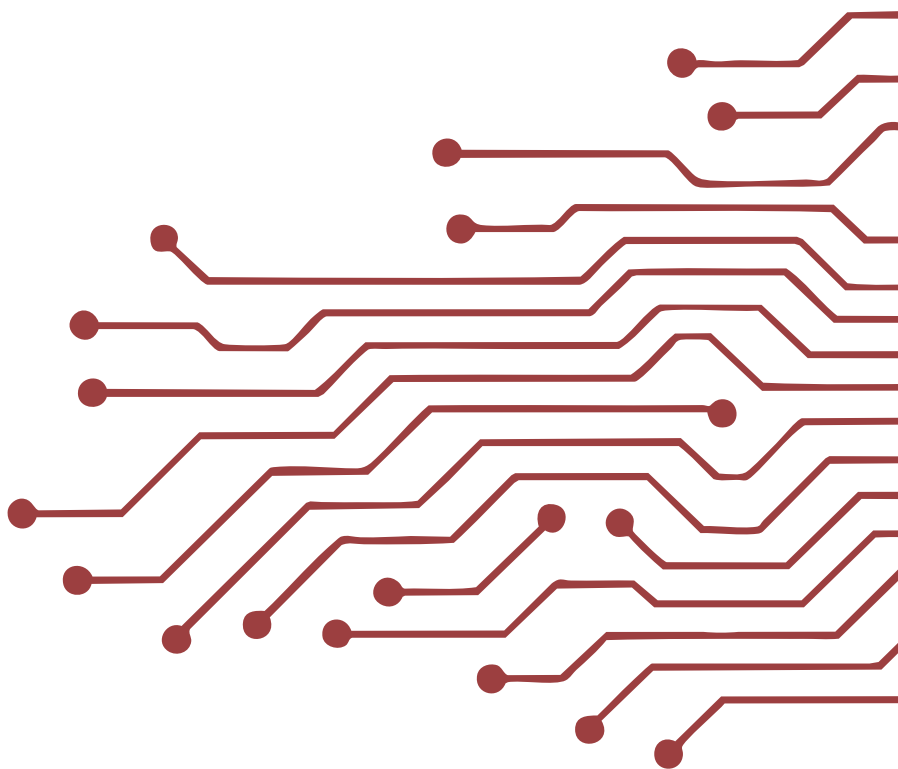
Пастка «багатовекторності» та загроза суверенітету

Політика балансування, яку намагається реалізувати уряд Роберта Фіцо, є фатальною помилкою, що межує з національною зрадою. Спроби «пройти між крапельками» - наприклад, декларування суверенітету при одночасному збереженні залежності від російського ядерного палива для АЕС (на відміну від України, яка диверсифікувала поставки на користь американської сировини) - призводять лише до поглиблення вразливості.

Фіцо, не засуджуючи радикальні рухи та толеруючи російську агентуру, власноруч створює умови для власного політичного знищення. У момент критичної дестабілізації радикали, виховані на російських полігонах, не зважатимуть на «багатовекторність» прем'єра.

Європа стоїть перед вибором: або визнати реальність війни, яка вже точиться в інформаційному та агентурному просторі, або продовжувати політику умиротворення агресора. Якщо переможе другий сценарій, то суверенітет таких країн, як Словаччина, перетвориться на фікцію. І тоді питання про те, які «традиційні цінності» домінуватимуть у Центральній Європі, вирішуватимуть не місцеві консерватори, а окупаційна адміністрація та умовні «кадірівці», для яких європейська цивілізація є лише трофеєм. Війна за Європу вже почалася. Питання лише в тому, коли європейці наважаться прийти на неї.

Артур Жак — львівський журналіст, який спеціалізується на дослідженні методів пропаганди, з особливим акцентом на російській пропаганді. Він закінчив політичні науки на факультеті журналістики та політичних наук Варшавського університету. Є редактором видань «Kurier Galicyjski» та «Radio Lwów», а в останні роки — співтворцем програм «Studio Lwów», «Program Wschodni», «Raport z Kijowa» на «Radio Wnet» та «Czarne Niebo», у яких розповідає про війну та її наслідки. Окрім політологічної тематики, він часто порушує питання, пов'язані із сучасним озброєнням і військовою справою в широкому розумінні, а знання з цих питань черпає із багаторічної співпраці з Польською оперативною групою — групою солдатів Польської армії, які навчали українських військовослужбовців у 2016–2021 роках.

МІНСЬК ГОВОРИТЬ МОВОЮ МОСКВИ: БІЛОРУСЬКА ПРОПАГАНДА ДЕДАЛІ БІЛЬШЕ СИНХРОНІЗУЄТЬСЯ З РОСІЙСЬКОЮ

Ольга Семашко

Після політичної кризи 2020 року Олександр Лукашенко втратив частину зовнішньої легітимності. За таких умов Росія стала для нього ключовим партнером на міжнародній арені, що посилює політичну залежність Мінська від Москви і згодом призвело до співучасті у вторгненні в Україну. Протягом останніх трьох років військова присутність Росії в Білорусі зросла, а економіка країни стала майже цілком залежною від фінансової підтримки Москви.

У зовнішньополітичному вимірі Білорусь долучилася до гібридних операцій Росії проти країн Заходу, а білоруські державні ЗМІ почали активно використовуватися російською стороною в інформаційній війні — як для просування власних пропагандистських наративів, так і для обходу блокувань російських інформаційних ресурсів.

Однак стверджувати, що білоруська пропаганда стала абсолютним «дзеркалом» російської, було б хибно: всередині країни вона досі зберігає певний простір для маневру.

Від конфронтації до стратегічного партнерства

Білоруську та російську пропаганду десятиліттями пов'язують складні відносини, де від любові до ненависті достатньо одного необережного слова про Олександра Лукашенка. Оскільки наприкінці 90-х — на початку 2000-х критика режиму в Мінську з екранів російського телебачення лунала часто, у Білорусі ухвалили рішення обмежити кількість «недружнього» контенту. Російських телеканалів ніхто не блокував, але інформаційне мовлення зазнало цензури. Відомі випадки, коли з російських випусків новин вирізали¹ цілі репортажі про Білорусь; часто це відбувалося на тлі «газових», «нафтових» чи «молочних» воєн, що їх сторони вели між собою. Згодом Кремль звів до нуля публічні конфлікти з Лукашенком, і той став частим гостем на російських пропагандистських каналах. Попри це, Мінськ у 2014 році відмовився відкрито підтримати анексію Криму і не перейняв російської риторики щодо подій на Донбасі, воліючи позиціонувати Білорусь як нейтральний майданчик для переговорів.

Коли Білорусь зіткнулася з внутрішньою політичною кризою після президентських виборів 2020 року, у Москві забули минулі образи й весь пропагандистський ресурс спрямували на порятунок Лукашенка та його медіа, надавши кадрову, технічну й консультаційну підтримку. А вже у 2022 році, коли Росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну і білоруська влада надала для цього територію країни, білоруській пропаганді довелося

¹ Raport Demagoga i IMM: Antyukraińska propaganda w mediach społecznościowych, <https://www.imm.com.pl/baza-wiedzy/aktualnosci/raport-demagoga-i-imm-antyukrainska-propaganda-w-mediach-spolecznosciowych/>

виправдовувати «не свою війну» крізь призму інтересів росіян, тобто наративами й термінами російської пропаганди.

Цей короткий екскурс в історію взаємовідносин білоруської та російської пропаганди дає змогу зрозуміти, що білоруські державні медіа, які становлять основу білоруської пропагандистської машини, не є повною мірою частиною російської пропаганди або її «дзеркалом». Об'єднання ресурсів відбувається в критичні моменти історії та за умов наявності політичної волі з боку влади кожної зі сторін. У «звичайний» час пропагандистські ресурси Білорусі та Росії мають цілком відмінні цілі, завдання й риторику. Так, російська пропаганда будується навколо ідеї великодержавності, «особливої місії» та постійного протистояння із Заходом. Вона агресивна, емоційна, використовує військову термінологію та створює образ Росії як обложеної фортеці, що веде «справедливу боротьбу» на міжнародній арені. Головне ж завдання білоруської пропаганди — не міжнародна мобілізація, а зміцнення внутрішньої стабільності та підтримка режиму. Ворогів білоруські державні ЗМІ шукають «усередині» — серед опозиції, НУО, незалежних журналістів.

Ресурси, які Росія витрачає на свою пропаганду, неспівмірні з білоруськими. Наприклад, згідно з планом, із російського бюджету у 2026 році на пропагандистські проєкти передбачено² витратити 1,7 млрд доларів. Найбільше коштів — 350 млн доларів — наступного року отримає Russia Today, телекомпанія, орієнтована на іноземну аудиторію. На цьому тлі Білорусь із нинішнім³ річним бюджетом на всю пропагандистську машину в 61 млн доларів виглядає більш ніж скромно. Білоруські проєкти, що становлять прямий інтерес для Росії та пов'язані з війною в Україні або інформаційними атаками на країни Заходу, можуть отримувати додаткову підтримку — як фінансову, так і нефінансову, — і, за непрямими даними, це справді відбувається.

Білоруська пропаганда і війна в Україні: адаптація російських наративів

Війна в Україні — це тема, на яку нині білоруська пропаганда дивиться крізь призму російської, повторюючи стандартний набір наративів про нелегітимну українську владу⁴, нацистів⁵, Європу, яка воюватиме до останнього українця⁶, та про «фейки» в Бучі⁷.

² <https://www.moscowtimes.ru/2025/10/01/3-milliarda-rublei-vnedelyu-kreml-uvelichit-rashodi-nagospropagandu-donovogo-rekorda-a175959>

³ <https://pravo.by/document/?guid=12551&p0=H12400048>

⁴ <https://belta.by/president/view/lukashenko-otvetil-na-vopros-o-legitimnosti-zelenskogo-na-postu-prezidenta-ukrainy-654980-2024/>

⁵ <https://belta.by/special/society/view/voennyj-ekspert-rasskazal-kak-ukrainskij-natsionalizm-kaplja-po-kaple-prevratilsja-v-ukrainskij-natsizm-744450-2025/>

⁶ <https://belta.by/president/view/lukashenko-o-gibridnoj-vojne-protiv-belarusi-na-ljubye-agressivnye-vypady-gotovy-dat-samyj-zhestkij-724032-2025/>

⁷ <https://belta.by/society/view/gleb-lavrov-sobytiya-v-buche-voobsche-ne-na-nas-rasschitannyj-fejk-494557-2022/>

Найчастіше ці висловлювання підкріплюються цитатами Олександра Лукашенка.

Проте є сфери, де меседжі білоруської та російської пропаганди різняться, що безпосередньо залежить від національних інтересів сторін. Наприклад, Лукашенко намагається всіляко заперечувати свою співучасть у воєнних злочинах; зокрема, він спростовує факт надання території Білорусі для нападу на Україну в лютому 2022 року. Він уже висунув безліч версій того, що тоді сталося, аж до тверджень, ніби російські війська після навчань випадково⁸ опинилися під Києвом. Білоруські пропагандисти намагаються підтримувати офіційну версію про неучасть Білорусі у війні, тоді як російська пропаганда, навпаки, утримується від подібних коментарів.

Нелегальне переміщення українських дітей з окупованих територій — тема, де інтереси білоруської та російської пропаганди збігаються. Міжнародний кримінальний суд у Гаазі видав⁹ ордери на арешт Володимира Путіна, а також уповноваженої з прав дитини Марії Львової-Бєлової, яких звинувачують у депортації українських дітей. Білоруський режим розглядають¹⁰ як співучасника цих процесів. Правозахисникам вдалося ідентифікувати 2219 дітей, переміщених з окупованих територій України до Білорусі з 2021 року до червня 2024 року. До Міжнародного кримінального суду направлено відповідне подання щодо притягнення до відповідальності конкретних осіб, зокрема й особисто Олександра Лукашенка. Пропаганда в Білорусі, за аналогією з російською, всі звинувачення відкидає, намагаючись представити¹¹ вивезення українських дітей як благо для них самих і можливість втекти від війни в мирне життя.

За останні три роки в білоруській пропаганді змінилися підходи до позначення територіальних утворень на Донбасі, а також до трактування територіальної приналежності Криму. Білоруські пропагандисти раніше намагалися уникати означень «Луганська народна республіка» і «Донецька народна республіка». Де-юре ані анексія Криму, ані так звані «ДНР» і «ЛНР» Білоруссю не були визнані, і росіяни¹² болісно сприймали постійні спроби Лукашенка уникнути такого визнання. Попри те, що юридичного визнання досі немає, у білоруському інформаційному просторі «ДНР» і «ЛНР» уже легалізовані: Лукашенко зустрічався¹³ з керівництвом цих територій, Білорусь розпочала там реалізацію проєктів¹⁴, а на Донбас їздили¹⁵ найвідоміші білоруські пропагандисти: Григорій Азарьонік, Ксенія Лебедева та Людмила Гладка.

⁸ <https://pozirk.online/ru/news/110903/>

⁹ <https://news.un.org/ru/story/2023/03/1438787>

¹⁰ <https://www.dw.com/ru/pravozasitniki-vlasti-belarusi-pricastny-k-militarizacii-detej-iz-ukrainy/a-70410143>

¹¹ <https://house.gov.by/ru/interview-ru/view/deputat-shevtsov-o-nadumannyx-obvinenijax-v-adres-belarusi-11595/>

¹² <https://t.me/SolovievLive/68415>

¹³ <https://president.gov.by/ru/events/vstreca-s-glavoj-doneckoj-narodnoj-respubliki-denisom-pusilinym>

¹⁴ <https://www.dw.com/ru/kak-belarus-zarabatyvaet-na-torgovle-s-nepriznannymi-respublikami/a-70057774>

¹⁵ <https://reform.news/317469-azarjonok-gladvaja-i-lebedeva-priehali-v-mariupol>

Причому такий організований «десант» дозволяє стверджувати, що російська сторона могла сприяти в організації візиту, аби продемонструвати образ «єдиного інформаційного фронту».

Попри домінування в білоруському інформаційному просторі російських наративів щодо України та українців, самі білоруси виявляють стійкість до пропаганди й не займають різко вираженої проросійської позиції з цього питання. Згідно з останнім опитуванням¹⁶ iSANS, кількість тих, хто не підтримує дії російських військ в Україні, скоротилася на 3% порівняно з минулим роком. Таку позицію зараз займають 34% білорусів, а підтримують дії російських військ 27% (торік таких було 26%). Решта 39% не змогли відповісти на це запитання, що, на думку соціологів, свідчить про відчужене ставлення цієї частини суспільства до війни в Україні.

Спільний фронт проти колективного Заходу

Глобальне протистояння з колективним Заходом — ще одна тема, яка об'єднала білоруських і російських пропагандистів. В обох державах акцентують увагу на тому, що Захід нібито прагне підірвати їхній суверенітет і стабільність, а через санкції чинить економічний тиск. Основні наративи: «Захід готується до великої війни»¹⁷, «армія НАТО біля наших кордонів не призведе до нічого доброго»¹⁸, «через мілітаристські витрати страждають прості люди»¹⁹. Інформаційна війна супроводжується цілком реальними гібридними атаками: провокаціями на кордоні, порушенням повітряного простору дронами або повітряними кулями з контрабандою, диверсіями, причетність до яких влада Білорусі та Росії заперечує.

У протистоянні із Заходом Білорусь відіграє цілком певну роль — подразника Литви, Латвії та Польщі. По-перше, у Лукашенка свої порахунки із сусідами, а по-друге, Росії не потрібно відволікати додаткові ресурси на постійні інформаційні атаки щодо цих держав; це завдання покладено на білоруських пропагандистів, контент яких потім використовується²⁰ на російських каналах. Інформаційні випадки пропагандистів насамперед спрямовані на політиків зазначених країн, які вводять санкції, закривають кордони, витрачають величезні кошти на озброєння, через що нібито страждають прості люди — литовці, латиші й поляки. Під час нещодавнього конфлікту навколо закриття білорусько-литовського кордону жертвами литовських політиків, за версією²¹ білоруської пропаганди, стали водії та власники вантажівок, яких сама ж Білорусь фактично взяла в заручники й не випускала з країни.

¹⁶ <https://isans.org/ru/sociological-research/belarus-i-mir-transformacziya-vneshnepoliticheskikh-vzglyadov-belaru-sov-2023-2025.html>

¹⁷ <https://belta.by/president/view/kak-zapad-pytaetsja-vtjanut-belarus-v-voynu-lukashenko-razlozhit-vse-po-polochkam-558452-2023>

¹⁸ <https://belta.by/special/society/view/ne-nastorazhivat-nas-eto-ne-mozhet-volfovich-o-voennoj-aktivnosti-nato-vdol-granits-belarusi-441830-2021/>

¹⁹ <https://www.novgazeta.by/news/oficialno/polshe-nechem-platit-zarplaty-i-pensii-iz-za-trat-na-ukrainu-i-militarizatsiyu/>

²⁰ <https://tass.ru/ekonomika/25581371>

²¹ <https://www.sb.by/articles/pogranichnyy-tupik-vilnyus-pozhinaet-plody-sobstvennoy-sanktsionnoy-politiki.html>

Для підтвердження своїх слів перед зовнішньою аудиторією пропаганда робить ставку на громадян Литви, Польщі та Латвії, розраховуючи, що голос іноземця звучатиме вагомніше і підвищить довіру. Сформувався своєрідний пул коментаторів та експертів; найчастіше це російськомовні громадяни Литви і Латвії, а також лояльні до Мінська й Москви політики. Цей контент російською мовою потім поширюється у фейсбуці в тематичних групах.

З Польщею пропагандистам працювати складніше, оскільки російська мова там не настільки поширена, як у Литві²² та Латвії²³, тому для польської аудиторії потрібно створювати окремий контент. Кілька років тому основні рупори білоруської пропаганди почали створювати польськомовні²⁴ версії своїх сайтів. Активно долучилася до процесу «Белтелерадіокомпанія»; її структурний підрозділ, міжнародне радіо «Білорусь»²⁵, залучив до співпраці колишнього суддю Томаша Шмідта, звинуваченого на батьківщині у шпигунстві, політолога й бізнесмена Даніеля Мікусека, а також журналіста Давида Карбонаро, який переїхав до Білорусі, переховуючись від боргів і кримінального переслідування. Ключовою програмою білоруських медіа з польської тематики є суспільно-політичний проєкт «Думки про Польщу: роздуми, дискусії, коментарі»²⁶. Назва програми перегукується з прокремлівським пропагандистським ресурсом Myśl Polska²⁷. Проєкти польською мовою обходяться білоруській пропаганді недешево: за інформацією <https://buromedia.io/be/news/svobodnoe-slovo-dlya-polshi-po-belarusski> білоруських журналістів, гонорари авторам у 2024–2025 роках становили майже 410 000 євро, що значно перевищує витрати на аналогічні проєкти радіо «Білорусь» іншими мовами. Це може вказувати на те, що польські програми отримують фінансування з додаткових джерел.

Судячи зі статистики переглядів на YouTube (близько тисячі на кожен випуск), цей проєкт «Белтелерадіокомпанії» не здобув масової підтримки серед польської аудиторії, на яку орієнтований, хоча окремі програми збирають десятки тисяч переглядів.

Механізми адаптації до санкційного тиску

У березні 2022 року, у відповідь на повномасштабне вторгнення Росії в Україну, Європейський Союз запровадив²⁸ санкції проти державних російських пропагандистських ресурсів, зокрема RT і Sputnik. Згодом перелік підсанкційних ресурсів розширився: на території ЄС було заборонено мовлення Voice of Europe, «РІА Новості», «Известий» і «Российской газеты», а також російських майданчиків «м'якої сили» — New Eastern Outlook і телеканалу «СПАС»

²³<https://www.youtube.com/watch?v=-NdOohtehig>

²⁴ <https://pol.belta.by/>

²⁵ <https://www.youtube.com/@MiedzynarodoweRadioBialorus>

²⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=XL5TXmmhCEY&list=PL4dyP-eZCGxW34T-vknBQAGjVI-Ob9WuR&index=3&t=583s>

²⁷ <https://myslpolska.info/>

²⁸ <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/02/eu-imposes-sanctions-on-state-owned-outlets-rtr-us-sia-today-and-sputnik-s-broadcasting-in-the-eu/>

Санкції торкнулися і білоруської пропаганди: міжнародний телеканал «Білорусь-24», що охоплює 174 країни, у 2022 році був відключений від супутникового мовлення на країни ЄС і Тихоокеанського регіону. Російська та білоруська пропаганда висловили²⁹ невдоволення такими обмеженнями, оскільки вони означали втрату традиційної телевізійної аудиторії. Водночас розпочалося тестування альтернативних способів поширення контенту.

Як такий майданчик активно використовувався YouTube: усі державні ресурси Білорусі та Росії створили канали для розміщення інформаційних програм, ток-шоу, фільмів та інших матеріалів. З 2022 року сама платформа розпочала активну боротьбу з російською пропагандою: починаючи з 2020 року TAG³⁰ заблокувала понад тисячу каналів, переважно більшість — після початку повномасштабної війни в Україні. Пік блокувань припав на травень-червень 2024 року, коли було закрито 38% від загальної кількості видалених каналів.

Білоруські ресурси масово під ці обмеження не потрапили; їхній контент блокується лише на запит окремих країн. Так, 18 вересня 2024 року в Литві було заблоковано 18 акаунтів білоруського радіо й телебачення після звернення Комісії з питань радіо і телебачення Литви.

Білоруські державні ЗМІ скористалися лояльнішим підходом платформ і почали випускати контент, орієнтований на російську та російськомовну аудиторію. Прямою ретрансляцією російських програм вони не займалися, але активно переповідали російські наративи у своїх шоу та проєктах. У результаті³¹ російська аудиторія білоруської пропаганди почала перевищувати власне білоруську. Лідером³² за переглядами на білоруському YouTube залишається телеканал «СТБ» (СТВ BY), до топ-10 входять усі основні державні телеканали, а також інформаційне агентство «БелТА» і телепроєкти холдингу «СБ. Беларусь сегодня».

З урахуванням ризику блокування в YouTube у Білорусі був створений мультимедійний портал videobel.by³³, запущений у вересні 2024 року. Він функціонує як агрегатор білоруських пропагандистських каналів і, на думку його творців, «не зобов'язаний підкорятися бажанням іноземних політиків і бізнесменів».

Російська пропаганда зі свого боку використовувала обхідні шляхи блокувань: залучала блогерів, створювала нові акаунти в YouTube для прямого розміщення і поширення контенту. Таким чином, в умовах блокування технологічними платформами власних ресурсів російська пропаганда використовувала білоруські канали радше як додатковий, а не основний інструмент дистрибуції.

²⁹ <http://mininform.gov.by/news/all/mininform-vozmushchen-otklyucheniem-telekanala-belarus-24/>

³⁰ <https://blog.google/threat-analysis-group/tag-bulletin-q2-2025/>

³¹ <https://baj.media/ru/beloruskie-propagandisty-proigryvayut-rossiyskim-v-tope-tv-programm-kremlevskie-novosti/>

³² https://infopolicy.net/youtube_belarus_102025/

³³ <https://videobel.by/ru-RU>

Висновки

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що Білорусь стала частиною російської інформаційної системи, але не її цілковитим «клоном»: союз пропагандистів ґрунтується на збігу зовнішньополітичних інтересів і посилюється в кризові періоди, проте в інших обставинах кожна зі сторін переслідує власні цілі. Російська пропаганда орієнтована на зовнішню експансію, конфронтацію із Заходом і просування великодержавних наративів, тоді як білоруська зосереджена на внутрішньому контролі, підтримці влади та боротьбі з опонентами всередині країни.

Після 2020 року залежність Мінська від Москви різко посилилася, що призвело до глибокого проникнення російських наративів у білоруський інформаційний простір, особливо щодо українського питання. При цьому Білорусь усе ж намагається зберегти елементи власної позиції там, де це важливо для режиму Лукашенка, наприклад — у запереченні безпосередньої участі у війні. В інформаційній війні із Заходом Москва дедалі активніше використовує Білорусь як додатковий інструмент тиску і джерело контенту, особливо спрямованого проти Литви, Латвії та Польщі.

Санкції щодо російських ЗМІ та їх блокування в низці країн сприяли зростанню ролі білоруських ресурсів як транслятора проросійських наративів. Міжнародні технологічні платформи до білоруських пропагандистських ресурсів поки що ставляться більш лояльно, ніж до російських, не піддають їх масовому блокуванню і, найімовірніше, наразі не розглядають білоруську пропаганду як частину російської системи дезінформації.

Вольга Сямашка - білоруська журналістка із більш ніж 20-річним досвідом. Працювала у друкованих ЗМІ, на радіо та телебаченні, а останні п'ять років займається медіаменеджментом. 2020 року була змушена залишити Білорусь і зараз проживає в Литві.

Ця публікація була створена в рамках проекту «Чорне небо – Stop Fake», що фінансується з державного бюджету в рамках конкурсу Міністерства закордонних справ Республіки Польща «Публічна дипломатія 2024-2025 – європейський вимір та протидія дезінформації».

Сума фінансування:

Модуль № 1: 122 100,00 PLN

Модуль № 2: 267 700,00 PLN

Разом: 389 800,00 PLN

Проект «Чорне небо – Stop Fake» має на меті навчання журналістів та створення мультимедійного контенту, присвяченого дезінформації, з метою підвищення здатності протидіяти їй на території України та інших держав.

Представлений контент відображає погляди авторів і не може бути ототожнений з позицією Міністерства закордонних справ Республіки Польща.

Niniejsza publikacja powstała w ramach projektu „Czarne Niebo – Stop Fake” finansowanego z budżetu państwa w ramach konkursu Ministra Spraw Zagranicznych RP „Dyplomacja Publiczna 2024-2025 – wymiar europejski i przeciwdziałanie dezinformacji”

Wartość finansowania:

Moduł nr 1: 122 100,00 PLN

Moduł nr 2: 267 700,00 PLN

Razem: 389 800,00 PLN

Projekt „Czarne Niebo – Stop Fake” ma na celu szkolenie dziennikarzy i tworzenie treści multimedialnych poświęconych dezinformacji, w celu zwiększania zdolności jej przeciwdziałania na terenie Ukrainy i innych państw. Prezentowane treści wyrażają poglądy autorów i nie mogą być utożsamiane ze stanowiskiem MSZ RP.

